

TÜRKİYE’NİN AB İLE İLİŞKİLERİNDE ALTERNATİF MODEL ARAYIŞI : “KAPSAMLI EKONOMİK ENTEGRASYON ANLAŞMASI”

Çağrı ERHAN*
Aysun GÜRBÜZ*

Özet

Avrupa Birliği (AB) 2006 yılında oluşturduğu “Yeni Ticaret Stratejisi” ve 2010 yılında oluşturduğu “Avrupa 2020 Stratejisi” çerçevesinde üçüncü ülkelerle Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) imzalamaktadır. Türkiye, AB’yle Ankara Anlaşması ile 1963 yılında oluşturduğu ortaklık ilişkisinin son dönemine 6 Mart 1995 tarihinde aldığı 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile gümrük birliği (GB) uygulamasına geçmiş ve bu çerçevede üye olmadan AB’nin ortak ticaret politikasına uyum yükümlülüğünü üstlenmiştir. AB ile STA imzalayan üçüncü ülkeler, mallarını AB üzerinden Türkiye’ye gümrüksüz geçirebildiğinden Türkiye ile de bir STA imzalamaya gönülsüz davranmaktadırlar. AB’nin büyük ekonomik ülkeler ve önemli ticari bloklarla STA imzalama girişiminin bahsekonu ülkelerin Türkiye ile de bir STA imzalamamaları durumunda Türkiye ekonomisinin son derece zor durumda kalacağı açıktır. Konunun hassasiyeti, Türkiye’nin AB ile uygulamakta olduğu GB uygulamasını sorgulamasına ve bir STA’ya dönüştürülmesi tartışmalarının başlamasına neden olmuştur.

Diğer taraftan İngiltere Başbakanı David Cameron’un yeniden seçilmesi durumunda İngiltere’nin AB üyeliğini referanduma götüreceğine yönelik açıklamalarla AB’nin 2008 yılından bu yana üstesinden gelmeye çalıştığı ekonomik krizin halen devam etmesi, AB’nin çözülmesine yol açacağına ilişkin kaygıları arttırmıştır. Buna karşılık AB ile bir GB uygulamakta olan Andorra, San Marino gibi küçük devletlerin AB’ye daha iyi entegre olabilme arayışları, Kuzey Afrika ve Ortadoğu’da meydana gelen “Arap Baharı” sonrasında AB’nin güney komşularıyla ilişkilerini daha da derinleştirme gerektiği yönündeki düşünceler ve son olarak Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün 2009 yılında Türkiye’nin AB ile ilişkilerini “Norveç Modeli”ne benzer daha bir üst entegrasyon seviyesine taşıyabileceği yönündeki açıklamaları 1994 yılında

---

* Prof., Dr., Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi.

* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, AB ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı doktora öğrencisi.

oluşturulan Avrupa Ekonomik Alanı'nın (AEA) genişletilmesi tartışmalarını da başlatmıştır.

Avrupa Birliği'nin Yeni Ticaret Stratejisi'ne paralel olarak Türkiye-AB arasında uygulanmakta olan GB'nin hizmetler, kamu alımları ve enerji sektörlerine genişletilerek "Genişletilmiş Gümrük Birliği" uygulamasına geçilmesini önermesi muhtemeldir- ki bu da Türkiye'ye GB uygulamasını yeniden müzakere edebilme fırsatını verebilecektir. Bu çalışma, asıl sorunun Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin tıkanması tespitinden ve uluslararası hukukta bir anlaşmayı değiştirmenin tadil etmek veya yeni bir anlaşma yapmak olduğundan hareketle, AB'nin kendi entegrasyon modelinden yola çıkarak, Türkiye-AB ilişkilerini bir üst entegrasyon seviyesine taşıyacak, GB uygulamasındaki olumsuzların da müzakere edilerek giderildiği yeni bir anlaşma ile iki aşamada "tam üyelik hedefi içeren kapsamlı ekonomik entegrasyon anlaşması" ve "siyasi entegrasyon anlaşması" çerçevesinde imtiyazlı ortaklık ilişkisi riski ile ucu açık olan ortaklık ilişkisi ve müzakere sürecinin belirsizliğini ortadan kaldırarak taraflar arasında bir takvim çerçevesinde Türkiye'nin tam üye olması gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler Gümrük Birliği, Serbest Ticaret Anlaşması, Kapsamlı Ekonomik Entegrasyon Anlaşması, İmtiyazlı Ortaklık

Abstract

European Union (EU) concludes free trade agreements (FTA) with the third countries in line with its "new trade strategy" and "Europe 2020 Strategy" established in 2006 and 2010, respectively. Turkey has established an Association Agreement with the EU in 1963 by signing the so-called Ankara Agreement and started to conduct customs union (CU) in the last stage of its partnership. According to the decision taken by the Turkey-EU Association Council numbered 1/95 on 6th March 1995 the parties started to implement CU in between and Turkey assumed the responsibility to be in line with the EU's common trade policy. By gaining the opportunity to sell their goods to Turkey without paying any customs duties through the EU, third countries behave reluctant to conduct FTAs with Turkey besides the EU which affects the economy of Turkey negatively. As the EU is in the aim of concluding FTAs with the most developed countries and the major economic blocks, there is the possibility to worsen the economy of Turkey in case these countries do not conclude FTAs with Turkey. Due to the importance of the situation Turkey started to consider its CU with the EU and whether to establish a FTA instead of implementing the CU.

On the other hand, the declaration of the UK's Prime Minister David Cameron that if the Conservative Party wins the next election he will hold a referendum regarding the UK's EU membership and the discussions of the future of the EU which is struggling with the economic crisis since 2008 increased the concerns of resolution of the EU. However, the search of the small states which also established CU with the EU such as Andorra and San Marino to increase their level of integration with the EU, the proposals regarding deepening the relations of the EU with its south neighbours after

the “Arab Spring” in the North Africa and the Middle East and finally, Turkish President Abdullah Gül’s declaration that Turkey can improve her relations with the EU by a model similar to Norway triggered the debates of enlarging the European Economic Area (EEA) established in 1994.

There is the possibility that the EU recommend that the parties to modernise and extend the CU to services, public procurement and energy by implementing “an extended CU” in line with its new trade strategy which may give the chance to re-negotiate the current implementation. However, this study finds out that the real problem lies behind the bottlenecks of Turkey’s accession membership process to the EU. Therefore, considering that the way of revising an agreement in the international law can either be by an amendment or conducting a new one, this study proposes to establish a new agreement to increase the current integration of Turkey to the EU by taking the model of the EU integration process itself. The study reached the conclusion that establishing a new treaty comprising of two stages which may called “a comprehensive economic integration treaty with the goal of full membership” and “a political integration treaty of Turkey to the EU” not only can abolish the risk of privileged partnership but also will give the opportunity to eliminate the negative impacts of the current CU implementation.

Key Words Customs Union, Free Trade Area, Comprehensive Economic Integration Agreement, Privileged Partnership

Giriş

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kapsamında ticaretin serbestleştirilmesi yönünde çok taraflı müzakereler çerçevesinde yürütülen girişimlerin Kasım 2001’de Doha Turu kapsamında çıkmaza girmesi ve sonrasında istenilen düzeyde bir ilerleme kaydedilememesi, DTÖ’de önemli bir taraf olan AB’yi 2006 yılında oluşturduğu yeni ticaret stratejisi¹ ve 2010 yılında oluşturduğu “Avrupa 2020 Stratejisi”² çerçevesinde üçüncü ülkelerle Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) imzalamaya yöneltmiştir. AB’nin bu girişimi, 12 Eylül 1963 tarihinde Avrupa Topluluğu ile imzaladığı Ankara Anlaşması ile Roma Antlaşması’nın 238. maddesi çerçevesinde bir ortaklık ilişkisi tesis eden ve bahse konu Anlaşma’nın hazırlık, geçiş ve son döneminden oluşan üçüncü aşamasına 6 Mart 1995 tarihinde Ortaklık Konseyi tarafından alınan 1/95 sayılı Karar ile AB’yle Gümrük Birliği (GB) uygulamasına geçen Türkiye’yi son derece zor durumda bırakmıştır. Söz konusu zorluk, her şeyden önce Türkiye’nin tam üye olmadan AB ile gümrük birliği uygulayan ilk ve tek ülke olmasından kaynaklanmaktadır. 1/95 ve 2/95 sayılı OKK’ları çerçevesinde Türkiye, AB’nin ortak ticaret politikasına uyum sağlama zorunluluğunu üstlenmiştir. Bu bağlamda 1/95 sayılı OKK’nın 16. maddesi

¹ European Commission, “Global Europe: competing in the world”, Ekim 2006, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/october/tradoc_130376.pdf, (22.04.2013), s (10-12).

² European Commission, **Communication from the Commission Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth**, COM(2010) 2020, (03.03.2010). Bkz. <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLETE%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>

çerçevesinde AB'nin STA'ları da kapsayan tercihli gümrük politikasına uyum zorunluluğu bulunmaktadır. AB ile STA imzalayan üçüncü ülkeler, Türkiye-AB gümrük birliği nedeniyle Türkiye pazarına gümrüksüz giriş imkanı sağladıktan sonra Türkiye ile de bir STA imzalamaya, AB'nin anlaşma metnine derc ettiği "Türkiye Hükümünün (Turkey Clause) bağlayıcı olmaması nedeniyle son derece isteksiz davranmaktadırlar. Ticaret sapması olarak nitelendirilebilecek bu durum, her ne kadar AB'nin bahsekonu STA'ları ekonomik bakımdan nispeten küçük ve AB pazarına Türkiye ile rekabet halinde ürünler arz etmeyen ülkelerle yapması durumunda Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri ihmal edilebilir olmasına rağmen AB'nin 6 Ekim 2010 tarihinde Güney Kore ile imzaladığı ve Temmuz 2011'de yürürlüğe giren yeni nesil ticaret anlaşmasında olduğu üzere hem STA'ların kapsamını genişletme hem de Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Kanada, Japonya, Hindistan gibi gerek ekonomik gerekse nüfus olarak büyük ülkelerle, ASEAN (Singapur, Malezya, Vietnam), MERCOSUR (Güney Amerika Ortak Pazarı) gibi önemli ticari bloklarla STA gerçekleştirme hedefi, bahsekonu ülkelerin Türkiye ile de bir STA imzalamaması durumunda Türkiye ekonomisi açısından son derece menfi bir etki doğuracağı açıktır. Bahsekonu durumun Türkiye ekonomisi tarafından hassasiyeti nedeni çerçevesinde Hükümetin en üst kademesi tarafından ele alınmasına yol açmış tartışmalar AB'nin üçüncü ülkelerle gerçekleştirdiği STA'lara Türkiye'yi eklememesi, vize ve taşıma kotalarını kaldırmaması durumunda Gümrük Birliği'nin bir STA'ya dönüştürülmesi³ ile sözkonusu uygulamanın gerek Türkiye'nin üyelik hedefini gerekse en önemli ihracat pazarı olan AB ile ticari ilişkilerine zarar vereceği endişesi⁴ arasında ikiye bölünmesine ve Türkiye-AB arasında uygulanmakta olan GB'nin tekrar sorgulanmasına neden olmuştur. Kanaatimizce asıl sorun, 50 yıllık bir ortaklık ilişkisi, 17 yıllık bir GB uygulaması, 14 yıllık bir adaylık süreci, 15 yıldır yayınlanan İlerleme Raporları ve 8 yıldır işlemeyen müzakere süreci çerçevesinde objektifliğini yitirmiş ve tamamen siyasallaştırılmış Türkiye'nin AB'nin katılım sürecinin kendisi olduğudur.

Diğer taraftan İngiltere Başbakanı David Cameron'un gelecek seçimi de Muhafazakar Parti'nin kazanması durumunda İngiltere'nin AB üyeliğini halk oylamasına sunacağına dair söz vermesi⁵ ile 2008 yılından bu yana ekonomik krizle boğuşan AB'nin bu krizden bir birlik olarak çıkıp-çıkamayacağına ilişkin endişeler AB'nin kendi içinde de alternatif model arayışlarına girmesine neden olmuştur.⁶

³ Euractiv, "Çağlayan'dan AB'ye : Ya STA'lara Bizi de Ekleyin veya Gümrük Birliğinden Çıkalım", (28.03.2013), <http://www.euractiv.com.tr/ticaret-ve-sanayi/article/caglayandan-abye-ya-stalara-bizi-de-ekleyin-ya-da-gumruk-birliginden-cikalim-027470>, (22.04.2013), s.1.

⁴ Euractiv, "AB ile Gümrük Birliği Yerine Serbest Ticaret Anlaşması Gündemde Değil", (02.04.2013), <http://www.euractiv.com.tr/ticaret-ve-sanayi/article/ab-ile-gumruk-birligi-yerine-serbest-ticaret-anlasmasi-gundemde-degil-027502>, (22.04.2013),s.1. Ayrıca İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV) nın açıklaması için bkz. Euractiv, " GB Yerine STA Türkiye'nin Kazanımlarını Tehlikeye Sokar", (28.03.2013), <http://www.euractiv.com.tr/ticaret-ve-sanayi/article/gumruk-birligi-yerine-sta-turkiyenin-kazanimlarini-tehlikeye-sokar-027477>, (22.04.2013), s.1.

⁵ Katinka Barysch, "Can Turkey and the UK learn from each other's EU strategies", (25.01.2013), http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2013/bulletin88_kb_article_3-6916.pdf, (22.04.1013), s.1.

⁶ David Buchan, "Outsiders on the Inside: Swiss and Norwegian Lessons for the UK", (24.09.2012),

Sözkonusu nedenle bu çalışma, yukarıdaki her iki tartışmadan bağımsız olarak ülkemizin bir taraftan üyelik sürecindeki kazanımlarını riske atmadan GB’nin olumsuz yönlerinden nasıl kurtulabileceği ve bunu gerçekleştirirken üyelik sürecini bir üst seviyeye ve sonrasında AB üyeliğine nasıl taşıyabileceğine ilişkin alternatif bir model arayışının sonucudur.

Bahsekonu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Türkiye’nin AB ile ilişkilerinde geldiği nokta incelenmiş, ikinci bölümde AB ile 6 Mart 1995 tarihinde Ortaklık Konseyi tarafından alınan 1/95 sayılı Karar ile AB’yle GB uygulamasına geçen Türkiye’nin sözkonusu kararının ekonomisi, teknik mevzuat ve idari kapasite üzerindeki etkileri ve Ortaklık İlişkisiyle GB uygulamasında yaşanan temel sorunlar incelenmeye çalışılmış, üçüncü bölümde ise AB’nin diğer ülkelerle gerçekleştirdiği ilişkiler kapsamında Avrupa Ekonomik Alanı (AEA) çerçevesinde Norveç Modeli, iki taraflı ilişki tesis ettiği İsviçre Modeli ve AEA’nın genişletilme olasılığı ele alınmıştır. Son bölümde ise Türkiye’nin hem mevcut GB uygulamasının olumsuz etkilerinden kurtulabilmesi hem de AB üyelik hedefini gerçekleştirebilmesi yönünde alternatif bir model önerisinde bulunulmuştur.

Türkiye-AB İlişkilerinde Geline Nökt

Türkiye, 31 Temmuz 1959 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu’na (AET) ortaklık başvurusunda bulunmuş ve 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması ile de bir ortaklık ilişkisi kurmuştur. Üçüncü ülkelerle ortaklık ilişkisini gümrük birliği veya serbest ticaret bölgesine dayandıran AET’den Türkiye’nin talebi, kendisinden on altı gün önce başvuran Yunanistan’ın tercihine benzer şekilde ortaklık ilişkisinin bir gümrük birliğine dayandırılması olmuştur.⁷ Bu çerçevede hazırlık, geçiş ve son dönem olmak üzere üç evreden oluşan Ankara Anlaşması uyarınca⁸ Türkiye’nin ilk beş yıllık hazırlık dönemi içinde geçiş ve son dönemde üstleneceği yükümlülükler için Topluluğun yardımıyla ekonomisini güçlendirmesi⁹, tarafların aksini kararlaştırmadıkça, on iki yıl sürmesi öngörülen geçiş döneminde Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliği tesis edilebilmesi için Türkiye’nin ekonomi politikalarının Topluluğunkine yakınlaştırılması öngörülmüştür.¹⁰ Gümrük birliğine dayanması düzenlenen son dönem için ise herhangi bir süre belirlenmemiştir.¹¹

Hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımını Roma Antlaşması’nın ilgili maddelerinden esinlenerek zaman içerisinde kaldırma taahhüdü içeren Ankara

---

http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2012/buchan_swiss_norway_11oct12-6427.pdf, (22.04.2013), s.1.

⁷ Çağrı Erhan ve Tuğrul Arat, “AET’yle İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, içinde, s.808-852, s.820.

⁸ Ankara Anlaşması için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, “Türkiye ile Avrupa Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratın Anlaşma (Ankara Anlaşması)”, http://www.abgs.gov.tr/files/ardb/ankara_anlasmasi.pdf, (22.04.2013), s.(1-17).

⁹ **Ibid.**, madde 3.

¹⁰ **Ibid.**, madde 4.

¹¹ **Ibid.**, madde 5.

Anlaşması ayrıca 28. maddesinde Anlaşma'nın işleyişinin Topluluğu kuran anlaşmadan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tarafından üstlenilebileceğini gösterdiğinde tarafların Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını inceleyecekleri hükmüne de yer vermiştir.¹²

Arat'a göre Yunanistan ile yapılan Atina Anlaşması dışında Topluluğun yaptığı diğer hiçbir ortaklık anlaşmasında bulunmayan bu madde, ortak ülkeyi aşamalı bir ekonomik entegrasyon süreciyle tam üyeliğe hazırlama amacını taşımaktaydı ve taraflara bunun gerçekleşmesi için aynı zamanda bir sorumluluk da yüklemektedir.¹³ Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girdiği 1 Aralık 1964 tarihinde başlayan Hazırlık Dönemi'nde Türkiye herhangi bir yükümlülük üstlenmemiş ve tabiri caizse hiçbir hazırlık yapmadan geçirmiştir. Buna karşılık bahsekonu dönemde Topluluk 1971 tarihinde henüz Katma Protokol yürürlüğe girmeden önce Türkiye'den ithal ettiği tüm sanayi mallarına uyguladığı gümrüklerini 12-22 yıllık listeler halinde aşamalı olarak azaltarak sıfırlamayı ve Topluluğun Ortak Gümrük Tarifesi'ne (OGT) uyum sağlamayı üstlenmiştir. Geçiş Dönemi'ne ilişkin yükümlülüklerini siyasi ve ekonomik sebeplerle takvimlendirilen şekilde tam olarak yerine getiremeyen Türkiye, 14 Nisan 1987 tarihinde Ankara Anlaşması'nda öngörülen dönemlerin tamamlanmasını beklemeden tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. Avrupa Komisyonu'nun sözkonusu başvuruyu Avrupa Tek Senedi'nin yürürlüğe girmiş olmasından hareketle kendi içindeki entegrasyonunu kuvvetlendirme (*derinleşme*) aşamasında olduğu ve yeni bir üyeyi kabul edemeyeceği yönünde verdiği cevap üzerine Türkiye, Ankara Anlaşması'nda öngörülen takvimi yerine getirmeyi ve bu çerçevede Gümrük Birliği'ni tamamlamayı hedeflemiştir. 6 Mart 1995 tarih ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca 1 Ocak 1996 tarihinde Gümrük Birliği'ni tamamlamış ve Türkiye-AB Ortaklık İlişkisi'nin Son Dönemi'ne geçmiştir. Diğer taraftan üyelik başvurusu çerçevesinde 1999 yılında gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye adaylık statüsü verilmiş, 6 Ekim 2004 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli düzeyde karşıladığının tespiti ve katılım müzakerelerinin başlatılması önerisi doğrultusunda 16-17 Aralık 2004 tarihinde gerçekleşen Zirve'de ise katılım müzakerelerine 3 Ekim 2005 tarihinde başlaması öngörülmüştür. 1 Mayıs 2004 tarihinde tarihi genişlemesiyle on yeni üyeyi dahil etmesi nedeniyle Türkiye, 30 Temmuz 2005 tarihinde Ankara Anlaşması'nı bahsekonu yeni üyeleri de kapsayacak şekilde genişleten Ek Protokol'ü imzalamış ancak aynı gün yayınladığı deklarasyon ile bunun Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni tanımak anlamına gelmediğini de deklare etmiştir. Türkiye'nin Güney Kıbrıs'ı tanımaması üzerine Avrupa Birliği Konseyi, 11 Aralık 2006 tarihinde 8 başlıkta (*malların serbest dolaşımı, yerleşim hakkı ve hizmet sunma serbestisi, mali hizmetler, tarım ve kırsal kalkınma, balıkçılık, ulaştırma politikası, gümrük birliği ve dış ilişkiler*) müzakereleri askıya almış, Ek Protokol'de yer alan taahhütlerini yerine getirinceye kadar da sözkonusu fasılların açılmayacağını ve geçici olarak kapatılmayacağına karar vermiştir. Dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Nicholas Sarkozy'nin Türkiye'nin tam üyeliğine karşı tutumu, Türkiye için imtiyazlı ortaklık önerisi çerçevesinde tam

¹² *Ibid.*, madde 28.

¹³ Tuğrul Arat, "Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliği", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XLIV, No:1-4,1995, s.587-606, s.588-592.

üyelikle ilintili gördüğü tarımsal ve kırsal kalkınma, ekonomik ve parasal politika, bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu, mali ve küresel hükümler, kurumlar başlıklarını veto etmesine ilaveten Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin de 2009 tarihinde tek taraflı bir deklarasyonla 6 faslı (*işçilerin serbest dolaşımı, enerji, yargı ve temel haklar, adalet, özgürlük ve güvenlik, eğitim ve kültür, dış güvenlik ve savunma politikası*) bloke edeceğini açıklamasıyla Türkiye’nin müzakere süreci tamamen politize olmuş ve adeta durma noktasına gelmiştir. Sözkonusu nedenlerle bugün için ancak toplam 13 fasıl müzakereye açılabilmiş ve içlerinden sadece bir fasıl (bilim ve araştırma) geçici olarak kapatılabilmektedir. Haziran 2010’dan bu yana hiçbir fasılın müzakereye açılmaması üzerine Türkiye 18 Mayıs 2012 tarihinde AB ile “pozitif gündem” temelinde Türkiye-AB ilişkilerine yeni bir ivme katabilme çabasına girmiştir. Diğer taraftan Türkiye ile eş zamanlı müzakere sürecine başlayan Hırvatistan katılım müzakerelerini tamamlamış ve 1 Temmuz 2013’te 28. üye olmaya hazırlanmaktadır.¹⁴

Türkiye-AB Gümrük Birliği Uygulamasının Türkiye Üzerine Etkisi

Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkisi

2011 yılında yaklaşık 74 milyon nüfusa sahip olan Türkiye’nin Gayrisafi Milli Hasılası (GSMH) 559 milyar €, Kişi Başına Düşen Milli Geliri 7.558 €, yıllık enflasyon oranı %6.5 ve büyüme oranı %8.5 olarak gerçekleşmiştir. Ağırlıklı olarak %63 oranında hizmetler sektörüne dayanan Türkiye ekonomisinde sanayi %27.9 ile ikinci sırada, tarım ise %9.1 ile üçüncü sırada yer almıştır.¹⁵

2011 yılında AB ve Türkiye arasında karşılıklı ticaret hacmi 121 milyar Euro olarak gerçekleşmiş ve Türkiye, ABD, Çin, Rusya Federasyonu, İsviçre ve Norveç’ten sonra AB’nin 6. büyük ticari ortağı olmuştur. Bu çerçevede ülkemiz, AB ticareti içinde %2,8’lik pay ile AB’den en çok ithalat yapan 7. ülke, % 4,7’lik pay ile AB’ye en çok ihracat yapan 5. ülke olmuştur.¹⁶

¹⁴ İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), “Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=tarihce&baslik=Tarihçe>, (22.04.2013), s. (1-2).

¹⁵ European Commission, “Turkey Trade Statistics”, (18.01.2013), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_111603.pdf, (22.04.2013), s.1.

¹⁶ European Commission, “EU Bilateral Trade with the World :Turkey”, (29.11.2012), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113456.pdf, (22.04.2013), s.1.

Tablo 1: AB'nin Belli Başlı Ülkelerle Ticaretinde Türkiye'nin Yeri (2011)¹⁷

Başlıca İthalat Ortakları				Başlıca İhracat Ortakları				Başlıca Ticaret Ortakları			
Sıra	Ortaklar	Milyon Euro	%	Sıra	Ortaklar	Milyon Euro	%	Sıra	Ortaklar	Milyon Euro	%
	AB-27	1,717,121.9	100.0		AB-27	1,558,415.0	100		AB-27	3,275,536.9	100
1	Çin	293,281.3	17.1	1	ABD	263,638.5	16.9	1	ABD	454,549.5	13.9
2	Rusya	199,092.9	11.6	2	İsviçre	139,510.3	9.0	2	Çin	429,624.3	13.1
3	ABD	190,911.0	11.1	3	Çin	136,343.0	8.7	3	Rusya	307,406.3	9.4
4	Norveç	93,766.5	5.5	4	Rusya	108,313.4	7.0	4	İsviçre	231,347.9	7.1
5	İsviçre	91,837.6	5.3	5	Türkiye	72,977.2	4.7	5	Norveç	140,428.1	4.3
6	Japonya	69,145.3	4.0	6	Japonya	49,004.9	3.1	6	Türkiye	121,036.8	3.7
7	Türkiye	48,059.7	2.8	7	Norveç	46,661.6	3.0	7	Japonya	118,150.3	3.6
8	Hindistan	39,587.9	2.3	8	Hindistan	40,545.8	2.6	8	Hindistan	80,133.6	2.4
9	Brezilya	38,909.4	2.3	9	Brezilya	35,739.9	2.3	9	Brezilya	74,649.3	2.3
10	G. Kore	36,107.6	2.1	10	Bir. Arap Emirlikleri	33,300.8	2.1	10	G. Kore	68,622.7	2.1

Sözkonusu dönemde AB, 115 milyar Euro ile Türkiye'nin en büyük ticari partneri olmuştur. Bu çerçevede Türkiye %38.2 ile ithalatını en fazla AB'den gerçekleştirirken %46.3 ile ihracatını da en fazla AB ülkelerine yapmıştır.¹⁸

Tablo 2: Türkiye'nin Belli Başlı Ülkelerle Ticaretinde AB'nin Yeri (2011)¹⁹

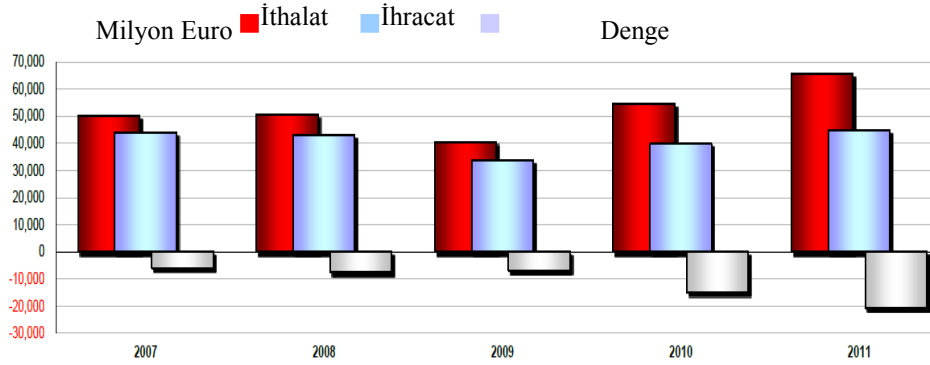
Başlıca İthalat Ortakları				Başlıca İhracat Ortakları				Başlıca Ticaret Ortakları			
Sıra	Ortaklar	Milyon Euro	%	Sıra	Ortaklar	Milyon Euro	%	Sıra	Ortaklar	Milyon Euro	%
	Dünya	180,143.5	100		Dünya	101,639.2	100		Dünya	281,782.7	100
1	AB-27	68,742.3	38.2	1	AB-27	47,034.7	46.3	1	AB-27	115,777.0	41.1
2	Rusya	18,068.1	10.0	2	Irak	6,268.5	6.2	2	Rusya	22,588.5	8.0
3	Çin	16,363.7	9.1	3	Rusya	4,520.4	4.4	3	Çin	18,224.0	6.5
4	ABD	12,101.8	6.7	4	ABD	3,472.7	3.4	4	ABD	15,574.5	5.5
5	İran	9,399.9	5.2	5	Bir. Arap Emirlikleri	2,796.0	2.8	5	İran	12,107.7	4.3
6	Hindistan	4,902.1	2.7	6	İran	2,707.7	2.7	6	Irak	6,333.9	2.2
7	G. Kore	4,751.1	2.6	7	Suudi Arabistan	2,084.5	2.1	7	Hindistan	5,472.4	1.9
8	İsviçre	3,787.8	2.1	8	Mısır	2,081.4	2.0	8	G.Kore	5,149.7	1.8
9	Ukrayna	3,629.8	2.0	9	Çin	1,860.4	1.8	9	Ukrayna	4,934.6	1.8
10	Japonya	3,216.2	1.8	10	İsrail	1,803.7	1.8	10	İsviçre	4,914.7	1.7

¹⁷ Ibid., s.3.¹⁸ Ibid., s.4.¹⁹ Ibid.

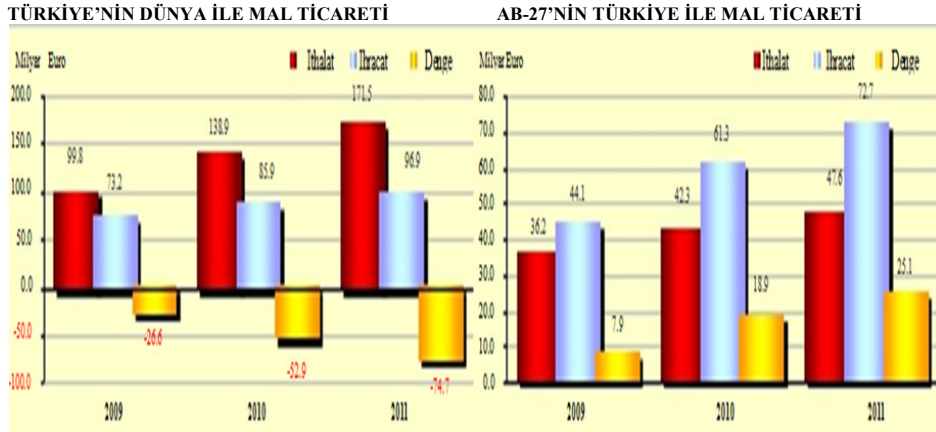
Türkiye, 2007 yılında AB’den toplam 49.9 milyon Euro ithalat gerçekleştirirken 2011 yılında bu rakam 65.4 milyon Euro’ya çıkmıştır. Aynı dönemde Türkiye, AB’ye 43.9 milyon Euro ihracat yaparken, 2011 yılında bu rakam sadece 44.7 milyon Euro’ya çıkabilmiş dolayısıyla Türkiye’nin AB karşısındaki toplam dış ticaret açığı 5.9 milyon Euro’dan 20.6 milyon Euro’ya yükselmiştir.²⁰

Şekil 1: Türkiye’nin AB ile Dış Ticaret Dengesi (2007-2011)²¹

Konumuz açısından önemli olan AB ile GB uygulaması gerçekleştiren Türkiye’nin mal ticaretindeki dengesidir. Bu bağlamda 2009-2011 yılları arasında Dünya ve AB ile mal ticaret dengesi aşağıdaki grafikte karşılaştırmalı olarak yer almaktadır.

Şekil 2: Türkiye’nin Mal Ticaretinde Dünya ve AB ile Dış Ticaret Dengesi (2011)²²

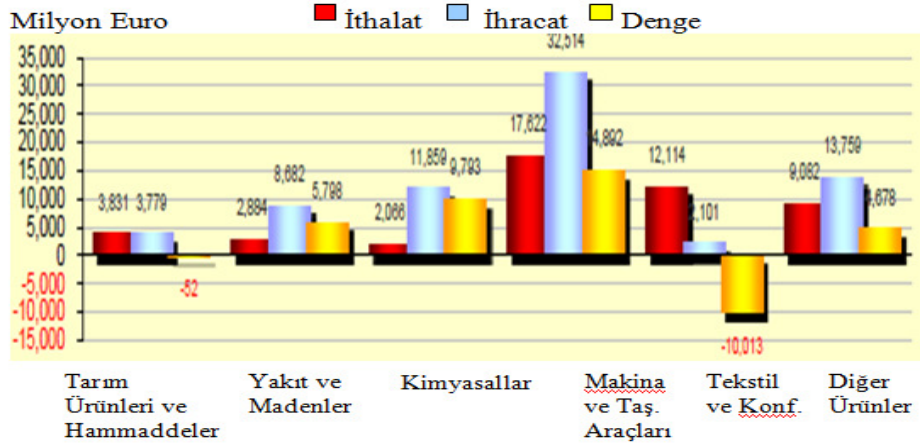
²⁰ Ibid., s.3.

²¹ Ibid.

²² European Commission, *op.cit.*, “Turkey Trade Statistics”, s.1.

AB-27 ile Türkiye arasındaki mal ticaretinin ürün bazında dengesi ise aşağıdaki grafikte yer almaktadır.

Şekil 3: AB-27'nin Türkiye ile Ürün Bazında Mal Ticareti (2011)²³

Teorik olarak gümrük birliği uygulamasının üyelerine önemli ekonomik yararlar sağlayacağı varsayılmaktadır. GB'nin ekonomi üzerindeki etkileri genel olarak "statik" ve "dinamik etki" adı altında incelenmektedir. Seyidoğlu'na göre statik etkiler ekonomik yapıda bir değişiklik olmadan tarifelerin kaldırılması dolayısıyla dış ticaret hacmi ve refah düzeyinde ortaya çıkan bir defaya mahsus etkiler olup ticaret yaratıcı (*trade creation*) ve ticaret sapırtıcı (*trade diversion*) olarak ikiye ayrılmaktadır. Ticaret yaratıcı etki, bölge içindeki gümrüklerin kaldırılması sayesinde bölge içi ticaretin gelişmesi olarak nitelenebilecekken dışarıya ortak bir gümrük tarifesi uygulanması sonucunda bölge dışından yapılan ticaretin azalması ise ticaret sapırtıcı etki olarak ifade edilmektedir. Diğer taraftan gümrük birliğinin tek bir piyasa yerine bir veya birden çok aktörün yer aldığı daha geniş bir piyasada ölçek ekonomilerinden faydalanabilmeye imkan tanıma, rekabeti artırma, teknolojik ilerleme sağlama, yatırımları özendirme, sermaye hareketliliği sağlama gibi etkilerine ise dinamik etki denilmektedir.²⁴

AB, Avrupa Topluluğu'nun kurulduğu 1950'li yıllardan bu yana Türkiye'nin en önemli ticari partneri olmuştur. Taraflar arasında sürekli artan ticaret hacmi, özellikle GB'nin yürürlüğe girdiği 1996 yılından bu yana 4 kat artış göstermiştir. Bununla birlikte, GB uygulaması, AB'nin Türkiye'nin toplam ticareti içindeki payını önemli ölçüde arttırmamıştır. Bunun en temel nedeni, AB'nin Türkiye'ye karşı sanayi mallarındaki gümrük vergilerini ve eş etkili önlemlerini GB uygulamasının 1 Ocak 1996'da yürürlüğe girmesinden çok önce 1971 yılında kaldırmış olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan Türkiye özellikle son yıllarda ihracat pazarlarını

²³ Ibid.

²⁴ Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat: Teori ve Politika Uygulama*, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2009, s.(230-236).

büyük ölçüde çeşitlendirmiş ve başta Ortadoğu Ülkeleri, Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkeleri, Afrika ve Doğu Asya olmak üzere ihracatını arttırmıştır.

Yazıcı, GB’nin statik etkileri çerçevesinde ekonomik büyümeye etkilerinin ya önemsiz veya negatif olduğunu, üçüncü ülkelere uygulanan tarife kayıplarının da dikkate alınması durumunda GB’nin ticaret yaratıcı etkisinin Türkiye lehine değil, AB lehine olduğunu savunmaktadır. GB’nin oluşturulmasından sonra sanayi malları ve işlenmiş tarım ürünlerinin ticaret hacminin arttığını, 1995-2008 yılları arasında ihracattaki artışın ithalattaki artıştan daha fazla olduğunu ancak ne var ki Türkiye ve AB arasındaki dış ticaret açığının 1995-2010 yılları arasında yaklaşık iki kat, üçüncü ülkelerle ise bahsekonu dönemde altı kez arttığını belirtmektedir. GB’ne geçiş ile Türkiye’nin AB’ye ihracatındaki tüketim mallarındaki artış yerini yatırım mallarına bırakmış buna karşılık ithalatın önemli bir kısmı da ara ve yatırım malları alanında gerçekleşmiştir. Bu bağlamda mamül mallar, Türkiye-AB arasındaki ticaretin %95’ini oluşturmuştur.²⁵

Dinamik etkileri çerçevesinde GB’nin en önemli ekonomik etkilerinden biri özellikle otomotiv ve tekstil alanında Türkiye ve Avrupa şirketleri arasındaki üretim bağlantılarını (*networkleri*) güçlendirmesi olmuştur. Avrupa pazarlarına Türk mallarının gümrük vergisine tabi olmadan ulaşabilmesi, Türk menşeli ürünlerin toplam kalitesini ve çeşitliliğini olumlu yönde arttırmıştır. GB, artan rekabetle özellikle imalat sektörünün gelişimine katkıda bulunmuştur. Türkiye, son on yılda AB’ye olan toplam ihracatında ara malı niteliğindeki teknoloji ihracatının (*örneğin otomobil, tekstil, demir ve çelik ürünlerinde*) payını arttırabilirken, ileri teknoloji ürünleri ihracatında (*örneğin AR-GE yoğunluklu ürünler, kimyasallar ve bilgisayar üretimi*) aynı başarıyı sağlayamamıştır.

Diğer taraftan Yazıcı, Türkiye’nin AB içinde rekabet baskısıyla baş edebilme kapasitesinin de bir göstergesi olarak yıllar itibariyle ithalatın ihracatı karşılama oranının arttığını ve 2010 yılında %85 olarak gerçekleştiğini vurgulamaktadır.²⁶

Gümrük Birliği uygulamasına geçiş ile GB kapsamındaki alanlarda yasal düzenlemelerini AB düzenlemelerine uyarlaması gerekliliği ve bunun yabancı yatırımlar açısından yatırım iklimini olumlu yönde etkileyeceği, yüksek nitelikli düşük işgücü, üçüncü ülkelerden AB’ye Türkiye üzerinden gümrüksüz sanayi malları ihraç edebilmenin mümkün hale gelecek olması, Türkiye’nin AB ile tam üyelik yönünde GB ile bir adım daha ilerleme kaydetmiş bir ülke olarak algılanmasının pozitif etki yaratarak yabancı sermaye girişinin artacağı düşünülmüştür. Ancak ne var ki doğrudan yabancı sermaye girişi, 1996-2000 yılları arasında sadece 846 milyon \$ olmuş ve beklenen artış gerçekleşmemiştir. Doğrudan yabancı sermaye girişindeki artış, ancak 2001 yılından sonra artmaya başlamıştır. Söz konusu artışın nedeni Togan’a göre büyük ölçüde Türkiye’nin 2001 krizinden sonra yürürlüğe konulan liberalizasyon tedbirleri,

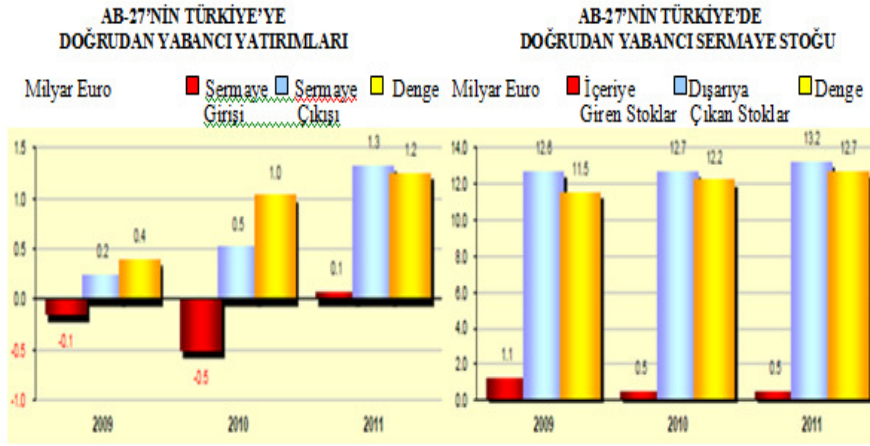
²⁵ Hayati Yazıcı, “Turkey-EU Relations and the Customs Union: Expectations Versus the Reality”, *Turkish Policy*, Cilt 11, No 1, 2012, s.(25-37), s. (30-31).

²⁶ *Ibid.*, s.30.

2002 sonrasında yürürlüğe konulan özelleştirme programı ve 2004 yılında AB'nin Türkiye ile katılım müzakerelerini başlatma kararı almasından kaynaklanmaktadır.²⁷

Aşağıdaki grafikte AB'den Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların 2009-2011 yılları içindeki gelişimi görülmektedir.

Şekil 4 : AB'nin Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Yatırımları (2009-2011)²⁸

Teknik Mevzuat Uyumu ve İdari Kapasitenin Güçlendirilmesi Üzerine Etkisi

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı gümrük vergilerinin yanısıra Türk mevzuatının AB düzenlemeleriyle uyumlaştırılmasını da içermektedir. Bu kapsamda 1972 yılında çıkartılan 1615 sayılı Gümrük Kanunu yerine 2000 yılında 4458 sayılı Gümrük Kanunu yürürlüğe girmiş ardından bahsekonu Kanunda da 18 Haziran 2009 yılında 5911 sayılı Kanunla değişiklikler yapılarak Türk Gümrük Kanunu hem AB düzenlemelerine hem de uluslararası düzenlemelere uygun hale getirilmiştir.²⁹

AB, Türkiye'ye Katılım Öncesi Mali Yardım çerçevesinde 8 farklı programda gümrük yönetimini güçlendirmesi için 2003 yılından bu yana mali destek sağlamıştır. AB'nin Türk Gümrük Sistemi'nin modernleştirilmesi için bugüne kadar verdiği mali destek 82 milyon € olmuştur. Diğer taraftan 1995 yılında Dünya Bankası tarafından finanse edilen projede (Türk Gümrük Sistemi'nin Modernleştirilmesi Projesi) karmaşık, daha çok kağıt ortamında yazışmalara dayalı Türk Gümrük Sistemi'nin reform edilerek

²⁷ Sübidey Togan, "The EU-Turkey Customs Union: A Model for Future Euro-Med Integration", Mart 2012, <http://www.medpro-foresight.eu/system/files/MEDPRO%20TR%20No%209%20WP%20Togan.pdf>, (22.04.2013), s.21.

²⁸ European Commission, *op.cit.*, "Turkey Trade Statistics", s.1.

²⁹ Togan, *op.cit.*, s.6.

elektronik ortama aktarılmasına, gümrük idaresinin kapasitesinin güçlendirilerek etkin ve verimli çalışmasına önemli ölçüde yardımcı olmuştur.³⁰

Yine 1/95 sayılı OKK uyarınca Türkiye’nin iki yıl içinde AB’nin devlet yardımları dahil rekabet kurallarına uyum zorunluluğu bulunmaktaydı. Türkiye bu alanda Aralık 1994 yılında Rekabetin Korunması Kanunu’nu kabul etmiş ve bahsekonu Kanun ile de idarî ve malî açıdan özerk Rekabet Kurumu’nu oluşturmuştur. Ancak devlet yardımı ve sübvansiyonlar konusunda benzer başarı, Ekim 2010’da bu alanda bir yasal düzenleme kabul edilinceye kadar gerçekleştirilememiştir. Ticarete teknik engellerin kaldırılması konusunda 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, Türkiye’nin beş yıl içinde ulusal düzenlemelerini Topluluk mevzuatıyla uyumlaştırmasını öngörmüştür. GB’nin yürürlüğe girmesinden sonra Türkiye standartlarını büyük ölçüde AB düzenlemeleri ve uluslararası standartlarla uyumlaştırmıştır. Akreditasyon ve metroloji konusunda yetkili kuruluşlar olan Türk Akreditasyon Kuruluşu (TÜRKAK) ve Ulusal Metroloji Enstitüsü kurulmuştur. Diğer taraftan Sanayi ve Fikri Mülkiyet Hakları alanında ise 21 Mayıs 1995 tarihinde 6563 sayılı yasa çıkartılmış ve Türk Patent Enstitüsü kurulmuştur.³¹

Türkiye’nin Ortaklık İlişkisi ve AB ile GB Uygulamasında Yaşanan Temel Sorunlar

Danışma ve İhtilafların Çözümü Mekanizmasının İşlevsizliği

1/95 sayılı OKK’da GB’nin işleyişiyle doğrudan ilgili alanlarda (*ticaret politikası, üçüncü ülkelerle akdedilen ve sanayi mallarını ilgilendiren ticari boyutlu anlaşmalar, sanayi malları ticaretindeki teknik engellerin kaldırılması ile ilgili mevzuat, rekabet ve fikri ve sınai mülkiyet mevzuatı ile gümrük mevzuatı*) AB’nin yeni bir mevzuat hazırladığında ve Avrupa Komisyonu üye devletlere danıştığında, gayri resmi olarak Türk uzmanlara da danışması ve önerisini Avrupa Birliği Konseyi’ne gönderirken bir örneğini Türkiye’ye de göndermesi düzenlenmiştir. Avrupa Birliği Konseyi’nin kararından önceki aşamada taraflardan birinin talebi üzerine GB Ortak Komitesi çerçevesinde danışmalarda bulunmaları ve GB’nin düzgün işlemesi için iyi niyet çerçevesinde işbirliği yapmaları düzenlenmiştir.³² Ancak bu danışma mekanizması, AB’nin ortak ticaret politikası alanında gerçekleştirdiği düzenlemelerine özellikle de üçüncü ülkelerle yaptığı STA müzakerelerine Türkiye’nin katılımı açısından düzgün işlememektedir.

Türkiye ile AB arasında Ortaklık Anlaşması’nın yorumu ve uygulanmasında çıkabilecek ihtilafların çözümü amacıyla tarafların Ortaklık Konseyi’ne başvurabilecekleri, Ortaklık Konseyi’nin ihtilafı oybirliğiyle çözmede başarısız kalması durumunda ise anlaşmazlığı Avrupa Adalet Divanı’na veya mevcut bir yargı merciine

³⁰ Yazıcı, **op. cit.**, s. 28.

³¹ Togan, **op.cit.**, s. (9-12).

³² Türkiye ve AB Arasında Gümrük Birliğini Tesis Eden 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, http://www.abgs.gov.tr/files/_files/Gumruk_Isbirligi/1-95.doc, (22.04.2013), madde (54-60).

götürmeyi kararlaştırabilecekleri düzenlenmiş olmasına rağmen, bunun için de tarafların mutabakatının gerekmesi nedeniyle sözkonusu yönetime de başvurabilmek adeta imkansızlaşmaktadır.³³

Serbest Ticaret Anlaşmaları

Türkiye AB'ye üye olmadığı için AB'nin ortak dış ticaret politikasını yürüten görevli 133 no.lu Komiteye katılamamakta ancak GB uygulaması nedeniyle alınan kararlara uymak zorunda kalmaktadır. AB, gerçekleştirdiği STA'larına bahsekonu ülkenin AB ile GB ilişkisi olan Türkiye ile de GATT'ın (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması) 24. maddesi uyarınca AB ile müzakereler tamamlandıktan ve anlaşma yürürlüğe girdikten sonra en kısa zamanda başlamalıdır şeklinde bir Türkiye Hükümü'ne (Turkey Clause) yer vermektedir. Ancak sözkonusu hükmün hukukî bağlayıcılığı olmaması nedeniyle üçüncü ülke, AB ile STA imzalaması sonrasında Türkiye pazarına da gümrüksüz giriş imkanı sağladığından Türkiye ile de bir STA imzalamakta isteksiz davranmaktadır.³⁴

AB'nin, Japonya ile Nisan 2013'te, önümüzdeki aylarda ise ABD ile STA müzakerelerine başlaması beklenmektedir. Bu bağlamda salt AB-ABD arasındaki ticaret hacminin bile küresel ticaretin %30'unu oluşturduğu³⁵ gözönünde bulundurulursa, Türkiye ile ABD arasında bir STA imzalanmaması durumunda Türkiye ekonomisi üzerinde oluşturacağı menfi etki çok büyük boyutta olacaktır.

---

³³ Ankara Antlaşması, madde 25.

³⁴ Feridun Karakeçili, "15'nci Yılında Türkiye-AB İlişkileri ve Yaşanan Temel Sorunlar", 2011, http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/31-15inci_ylinda_turkiye-ab_gumruk_birligi_yasanan_temel_sorunlar_subat_2011__2_.pdf, (22.04.2013), s. 6.

³⁵ Euractiv, "ABD, AB ile Serbest Ticaret Müzakereleri için Görüş Almaya Başladı", (02.04.2013), <http://www.euractiv.com.tr/ticaret-ve-sanayi/article/abd-ab-ile-serbest-ticaret-muzakereleri-icin-gorus-almaya-basladi-027504>, (22.04.2013), s.1.

Şekil 5: AB’nin Ortak Ticaret Politikası Çerçevesinde Dünya Ülkeleriyle Gerçekleştirdiği Ekonomik İlişkiler³⁶

³⁶ European Commission, “FTA and Other Trade Negotiations”, (09.04.2013), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf, (22.04.2013), s.15.

Tablo 3 : AB'nin Yürürlükte olan STA'ları ve Türkiye³⁷

Ülke	AB	TÜRKİYE		
	Yürürlüğe Giriş	Müzakerelere Başlama	Anlaşmanın İmzası	Yürürlüğe Giriş
EFTA	1973	1989	1991	1992
İsrail	1995	1994	1996	1997
Makedonya	2001	1998	1999	2000
Hırvatistan	2002	2000	2002	2003
Bosna Her.	2008	2002	2002	2003
Filistin	1997	1999	2004	2005
Tunus	1998	2002	2004	2005
Fas	2000	1999	2004	2006
Suriye	-	2004	2004	2007 (Askıda)
Mısır	2004	1998	2005	2007
Arnavutluk	2006	2003	2006	2008
Gürcistan	-	2007	2007	2008
Karadağ	2008	2007	2008	2010
Sırbistan	2010	2007	2009	2010
Şili	2003	2008	2009	2011
Ürdün	2002	2005	2009	2011
Lübnan	2003	2003	24.11.2010	İç Onay
Morityus	2012	2009	09.09.2011	İç Onay

Tablo 4: AB'de Yürürlükte Olan Ancak Ülkemizde Yürürlükte Bulunmayan STA'lar³⁸

Ülke	AB	TÜRKİYE
	Yürürlüğe Giriş	Müzakerelerde Son Durum
Güney Afrika Cumhuriyeti	2000	2010 yılı Mayıs ayında 1. Ortak Referans Grubu Toplantısı yapılmıştır. Sonrasında tüm girişimlere rağmen ilerleme sağlanamamıştır.
Faroe Adaları	1997	2000 yılı Mart ayında 1. tur müzakereler yapılmıştır. Faroe Adalarının balıkçılık ve su ürünlerinde tam liberalizasyon talep etmesi nedeniyle müzakerelerde ilerleme sağlanamamıştır.
Meksika	2000	Meksika ile 2012 yılı Haziran ayında müzakerelere başlanması amacıyla girişimlerde bulunulmuştur.
Cezayir	2005	Tüm girişimlere rağmen müzakerelere başlanamamıştır.
CARIFORUM	2008	2009 yılı Temmuz ayında yapılan istikşafı görüşmeler sonrasında resmi müzakerelere başlanılamamıştır.

AB'nin üçüncü ülkelerle yürüttüğü müzakerelerde Türkiye ile danışma prosedürlerini yürürlüğe koymaması, GB'nin düzgün işleyişiyle bağdaşmadığı açıktır.

³⁷ Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, "Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları", (05.06.2012), http://www.ekonomi.gov.tr/upload/FBA4A979-FF0E-32F0-FD96FFD20B32FB19/18_serbest_ticaret_anlasmalari.ppt, (22.04.2013), s.18.

³⁸ *Ibid.*, s.17.

Bu sorunun giderilmesi için getirilebilecek en ideal çözüm, AB ile Türkiye’nin ilgili üçüncü ülkeyle STA müzakerelerini ayrı oluşturulacak bir alt komite çerçevesinde paralel yürüterek eşzamanlı olarak tamamlamalarının ve mümkünse aynı tarihte yürürlüğe girmelerinin veya AB’nin üçüncü ülke ile müzakerelerini öncesinde tamamlaması durumunda “*standstill hükmü*” uyarınca üçüncü ülkenin Türkiye ile de STA’yı imzalayınca kadar anlaşmayı imzalamaması ve bir nevi yumuşak hukuk yaptırımını üçüncü ülkeyi Türkiye ile de bir anlaşma imzalamaya mecbur kılmaya düzenlenebilecektir. Bu şekilde Türkiye’nin üçüncü ülke ile STA’yı AB’den sonra imzalaması nedeniyle piyasaya sonradan gelen (late commer effect) etkisinden de kurtulmuş olacaktır. Bir diğer seçenek, AB’nin STA metnine koyduğu “Türkiye hükmünü”, AB ile STA yürürlüğe girdikten en geç belirli bir süre sonra (örneğin 90 gün) Türkiye ile de müzakerelere başlanması gerektiği şeklinde süre tahdidi düzenlemesiyle üçüncü ülkeyi Türkiye ile belirlenen süre içinde STA imzalamaya mecbur kılması şeklinde uygulanabilecektir.³⁹

AB’nin soruna kayıtsız kalması durumunda Türkiye son çare olarak AB’nin STA imzaladığı üçüncü ülke mallarının AB üzerinden kendisine gümrük vergisi olmadan girmesini önleyebilmek için 1/95 sayılı OKK’nın 16/3 ve 58/2. maddelerine istinaden “telafi edici vergi” uygulamasına gidebilme hakkına da sahiptir.

Vize Sorunu

AB ayrımcı bir şekilde üyelik müzakeresi içinde olmadığı Sırbistan, Bosna-Hersek, Arnavutluk gibi Batı Balkan Ülkelerine vize uygulamasını kaldırmasına hatta bir ortaklık ilişkisi kurmadığı ülke vatandaşlarına çok daha gevşek bir vize politikası uygulamasına rağmen Türk vatandaşlarından halen vize talep etmeye devam etmektedir.

AB’nin Türk vatandaşlarına yukarıda değinilen ülke vatandaşlarının aksine zorlaştırılmış vize uygulaması gerek ortaklık ilişkisinin temeli olan Ankara Anlaşması’na gerekse gümrük birliği ilişkisi çerçevesinde mallarını serbestçe pazarlayabilmek, AB pazarındaki muadilleriyle temaslarını güçlendirmek, işlerini takip etmek isteyen özellikle Türk işadamlarına karşı kısıtlayıcı bir önlem teşkil etmektedir. Bu bağlamda 2009 yılında alınan Soysal Kararı’na göre Katma Protokol’ün yürürlüğe girdiği tarihte veya daha sonra üye olan ülkeler içinde bahsekonu Protokol’ü iç hukuklarına aktardıkları tarihten sonra, bu ülkelerde iş kurmak veya hizmet sunmak isteyen Türk vatandaşlarına vize uygulamaları veya öncesinde uyguluyor olmaları durumunda vize alma koşullarını daha da zorlaştırmaları hukuka aykırıdır.⁴⁰

Taşıma Kotaları

AB tarafından Türk karayolu taşımacılığına uygulanan kotalar ve bahsekonu faaliyeti yürüten tır ve kamyon şoförlerine uygulanan vize, malların serbest dolaşımına

³⁹ Karakeçili, *op.cit.*, s.6.

⁴⁰ C-228/06, *Mehmet Soysal and İbrahim Savatli v Bundesrepublik Deutschland*, (2009) ECR I-1031.

engel olmakta ve GB uygulamasını ihlal etmektedir. Bu konuda AB ile karayolu taşımacılık faaliyetinin AB tarafından malların değil, hizmetlerin serbest dolaşımı kapsamına girdiği dolayısıyla 1/95 sayılı OKK'nın kapsamında olmadığı yönünde bir görüş ayrılığı da bulunmaktadır. Diğer taraftan 1/95 sayılı OKK'nın kapsamında 5 ve 6. maddeleri çerçevesinde tarafların ithalatta ve ihracatta gümrük vergileri, miktar kısıtlamaları ve bunlara eş etkili tedbirler uygulamaları yasaklanmıştır. İlâveten, Avrupa Adalet Divanı'nın Dasonville Davası'nda verdiği kararda tarafların birbirleriyle olan ticarete doğrudan veya dolaylı Topluluk içi ticareti engelleyecek nitelikteki ticari düzenlemelerinin miktar kısıtlamasına eş etkili önlem niteliğinde değerlendirileceği⁴¹, SIOT Kararı'nda ise GB'nin malların serbest dolaşımının tam anlamıyla gerçekleşmesine bağlı olduğu ve üye devletlerin toprakları üzerinden geçiş yapan mallara gerek transit vergisi gerekse de transit geçişe ilişkin herhangi bir ücret yada zorluk uygulamayacağı da hükm altına alınmıştır.⁴² Bu bağlamda AB'nin Türk karayolu taşımacılığına uyguladığı kota hem gümrük vergisine eş etkili tedbir hem de miktar kısıtlamasına eş etkili tedbir niteliğindedir. Diğer taraftan ek geçiş belgesi tükenen bir ülkenin ek geçiş belgesi vermemesi de o ana kadar gerçekleşen miktarın üzerinde Türk mallarının geçmesine engel olacağından bu da miktar kısıtlamasına eş etkili tedbir uygulanması olmakta ve tarife dışı engel olarak ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak 45.000 kamyon ile Dünya'da en büyük ve en modern filolardan biri olan Türk karayolu taşımacılığı, konulan taşıma kotaları nedeniyle büyük zarar etmektedir.⁴³

Anti-Damping Soruşturmaları

Gerek Türkiye gerekse AB çok geniş bir şekilde anti-damping tedbirlerine başvurmuştur. AB, ülkemize özellikle tekstil ve konfeksiyon, metal ürünler, renkli televizyonlar, elektrikli makineler, plastik ürünler, lastik ve cam ürünlerinde anti-damping tedbiri uygulamıştır.

İşçilerin, Hizmetlerin ve Sermayenin Serbest Dolaşımının Halen Gerçekleşmemesi

Ankara Anlaşması malların serbest dolaşımının yanısıra aynı zamanda işçilerin serbest dolaşımını da öngörmektedir. 23 Kasım 1970 yılında imzalanan ve 1 Ocak 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile Türkiye-AB arasındaki işçilerin serbest dolaşımının 1 Aralık 1986 tarihinde gerçekleşmesi öngörülmüştür. AB-Türkiye Ortaklık Konseyi 1976 ve 1980 yıllarında Türkiye'den AB'ye göç eden Türk vatandaşlarının durumunun iyileştirilmesi için bazı kararlar⁴⁴ almasına rağmen işçilerin serbest dolaşımı henüz gerçekleşmemiştir.

⁴¹ C-8/74, *Procureur du Roi v. Dassonville*, (1974) ECR 837.

⁴² C-266/81, *S.I.O.T. (Società Italiana per l'Oleodotto Transalpino) s.p.a. v. Ministero delle Finanze, Ministero della Marina Mercantile, Circostrizione doganale di Trieste, Ente autonomo del porto di Trieste*, (1983), ECR 1983.

⁴³ Karakeçili, *op.cit.*, s.12.

⁴⁴ Türkiye-AB arasında İşçilerin Serbest Dolaşımı için alınan 2/76, 1/80 ve 3/80 sayılı OKK'ları için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, "1964-2000 Ortaklık Konseyi Kararları", http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/okk_tur.pdf, (22.04.2013).

Benzer şekilde Ankara Anlaşması’nda öngörülmüş olmasına rağmen hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı konusunda da bir ilerleme kaydedilememiştir.

Tarım Ürünlerinin GB’ne Dahil Olmaması

Türkiye-AB GB uygulaması sadece sanayi malları ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamaktadır. AB, Ortak Tarım Politikası reform edilmektedir ve 1 Ocak 2014’te yeni bir politika yürürlüğe girecektir. Bu çerçevede değişen AB ortak tarım politikası kapsamındaki fonlardan yararlanabilme imkanı da ümit edildiği gibi olmayacaktır.

Mali Yardım

Türkiye-AB arasında ortaklık ilişkisinin başlamasından bu yana dört mali protokol imzalanmıştır. 1981 yılından sonra 600 milyon ECU tutarında dördüncü mali protokol Yunanistan’ın vetosu nedeniyle bir türlü yürürlüğe girememiştir. Türkiye 32 yıl içerisinde 1433 milyon € mali destek almayı ümit ederken sadece 830 milyon € alabilmiştir. Diğer taraftan GB, Türkiye’nin aynı zamanda öncesinde Akdeniz Ülkeleri’nin faydalandığı kaynaklardan kredi ve hibeler alabilmesini de öngörmüştür. Bu bağlamda Türkiye’nin 1996-1999 yılları arasında AB Bütçe Yardımı, MEDA ve İdari İşbirliği Fonu kapsamı çerçevesinde 768 milyon € hibeden faydalanması kararlaştırılmıştır. Ancak yine Yunanistan’ın itirazı nedeniyle bu hibe 52 milyon €’ya indirilmiştir.⁴⁵

AB’nin Diğer Ülkelerle Gerçekleştirdiği İlişkiler

Avrupa Ekonomik Alanı Kapsamında Norveç Modeli

AB, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (*European Free Trade Area-EFTA*) ülkelerinden Norveç, İzlanda ve Liechtenstein ile 1 Ocak 1994’te Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması’nı (AEA) gerçekleştirmiştir. AEA’nın oluşumunda fikir babası Jacques Delors’dur. AEA, AB’nin bir üçüncü ülke ile gerçekleştirdiği en geniş kapsamlı anlaşmadır. AEA uyarınca bahsekonu ülkeler, AB iç pazarına dört temel serbesti çerçevesinde katılımlarının yanı sıra sosyal politika, tüketicinin korunması, istatistik, şirketler hukuku, araştırma ve geliştirme, eğitim, KOBİ’ler, turizm, çevre politikasında da katılmışlardır. AEA üyelerinin entegre oldukları İç Pazar konu başlıklarında karar alma mekanizmalarında söz hakkı bulunmamaktadır. AEA, AB’nin ortak tarım politikası, ortak balıkçılık politikasına katılımı içermemektedir. AEA ülkeleri, İç Pazar çerçevesinde Topluluk program ve ajanslarına oy hakkı olmadan katılabilme imkanına da sahiptirler. Norveç, İzlanda ve Liechtenstein, Schengen Müktesebatı’na katılımı da kabul etmiştir.

⁴⁵ Yazıcı, **op.cit.**, s.33.

AEA kapsamındaki diğer iki ortağından farklı olarak Norveç'in AB ile ortaklık ilişkisi kendine özgü ve AB'ye üye olmadan gelinen bir başarı öyküsüdür. Bu bağlamda ayrı bir incelemeyi de hak etmektedir.

AEA kapsamında Norveç bugüne kadar 6.000 yeni AB yasal düzenlemesini ulusal hukukuna aktarmıştır ve bunlardan sadece 17'sinde Norveç AB ile ters düşmüş ve rezerv koymuştur.⁴⁶ Bu bağlamda Norveç, AB Müktesebatı'nın neredeyse ¾'ünü ulusal mevzuatına aktarmıştır ve birçok mevcut AB üyesi ülkeden de daha etkili uygulamaktadır. AEA dışında örneğin sosyal politika ve dış politika gibi konularda da mevzuatını AB düzenlemelerine uyarlamıştır.⁴⁷

Norveç AEA'ye üye olduktan bu yana 1992-2011 yılları arasında, Norveç'in GSMH'sı %60 büyümüş, istihdam kapasitesi %25 artmış, işsizlik oranı 1993'teki %6 seviyesinden 2011'de %2,4'e düşmüştür. Norveç'in yabancı yatırımlarının yaklaşık 2/3'si de AB'den gelmiştir. AB'nin 2004 yılında tarihinin en büyük genişlemesi sonrasında en fazla göç alan ülkelerin başında Norveç gelmiştir. Norveç'e AB ülkelerinden gerçekleşen göçün %87'si bahsekonu genişleme sonrasında Doğu Avrupa Ülkeleri'nden kaynaklanmıştır. Ancak ne var ki, AB ülkelerinin aksine Norveç bu göçü ülke ekonomisine ve kalkınmasına pozitif bir katkı olarak değerlendirmektedir.⁴⁸

Norveç'in AB ile ilişkisi bir başarı öyküsü olmasına ve aradan 21 yıl geçmesine rağmen bu süre zarfında karar alma sürecine katılımında bir ilerleme olmamıştır. Diğer taraftan Delors'un zamanından bu yana karar alma mekanizmasında önemli değişiklikler olmuştur. Bu çerçevede karar alma sürecinde ağırlık Avrupa Komisyonu'nun etkin girişiminden Konsey'e ve Avrupa Parlamentosu'na kaymış özellikle 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması'yla Avrupa Parlamentosu, ortak karar prosedürü çerçevesinde Konsey'le eşit güce ulaşmıştır. Ancak her iki kuruluşta da Norveç de dahil AEA üyeleri yer almamaktadır. Avrupa Parlamentosu'nda temsil edilmeyen Norveç, Avrupalı parlamenterleri etkileyebilme şansını da yitirmiştir.⁴⁹ Diğer taraftan Schengen Alanı'nda ilgili tüm tartışmalara en alt düzeyden bakanlar düzeyine kadar katılabilen AEA ülkeleri ve İsviçre, AB ile en çok bu alandaki işbirliğinin işleyiş biçiminden memnundur.⁵⁰

İki Taraflı İlişki: İsviçre Modeli

İsviçre, EFTA'nın bir üyesidir ancak AEA'ya üye değildir. AEA'nın oluşturulmasına ilişkin müzakerelere katılmış olmasına rağmen Aralık 1992'de düzenlenen referandum sonucunda AEA'ya katılmayı reddetmiştir. İsviçre bunun yerine

⁴⁶ European Economic Area (EEA) Review Committee, "Outside and Inside: Norway's agreements with the European Union", (17.01.2012), http://www.regjeringen.no/pages/36798821/PDFS/NOU201220120002000EN_PDFS.pdf, (15.04.2013), s.8.

⁴⁷ *Ibid.*, s.6.

⁴⁸ *Ibid.*, s.7.

⁴⁹ Buchan, *op.cit.*, s.4.

⁵⁰ *Ibid.*, s.5.

AB ile ortaklık ilişkisini hükümetlerarası düzeyde gerçekleştirdiği bir dizi ikili anlaşmalarla tesis etme yolunu seçmiştir. Yaklaşık 120’nin üzerinde olan bahsekonu anlaşmalardan önemli bir bölümü 1999 yılında bir diğeri ise 2004 yılında paket olarak gerçekleştirilen sektörel nitelikli anlaşmalardır. İsviçre ile AB arasında AEA üyeleriyle olduğu gibi malların serbest dolaşımı bulunmaktadır ancak AEA üyelerinden farklı olarak hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı sözkonusu değildir. Yine AEA’dan farklı olarak işbirliği içinde oldukları alanlarla ilgili olarak otomatik olarak Avrupa Komisyonu’ndaki çalışma gruplarına (*komitoloji*) katılamamaktadır.⁵¹

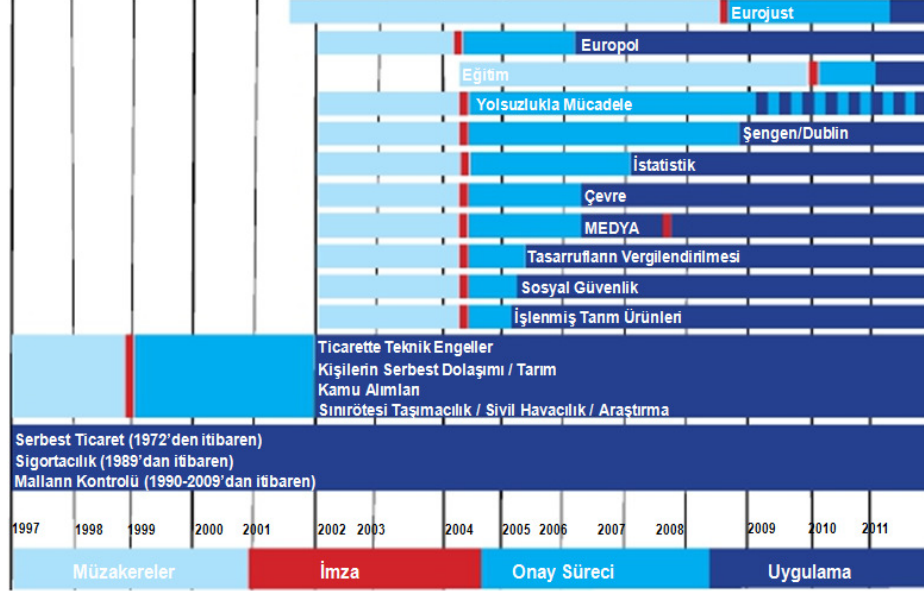
Her ne kadar İsviçre bankaları AB finans piyasalarında önemli bir yere sahipse de İsviçre bu konuda AB ile bir anlaşma yapmayı tercih etmemiştir. İlaveten, taraflar kimyasallar alanında bir ürününün AB’de satılmadan önce tüm kimyasalların içeriğinin test edilmesini zorunlu kılan REACH düzenlemesi (*Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals*) alanında işbirliği yapmamışlardır.⁵²

Aşağıdaki tabloda AB-İsviçre arasında gerçekleştirilen ikili anlaşmalar yer almaktadır.

---

⁵¹ European Economic Area (EEA) Review Committee, “Official Norwegian Reports : Outside and Inside”, Şubat 2012, http://www.eu-norway.org/Global/SiteFolders/webeu/NOU2012_2_Chapter%2013.pdf, (22.04.2013), s.20.

⁵² Buchan, **op.cit.**, s.7.

Tablo 5 : AB-İsviçre Arasındaki İkili Anlaşmalar⁵³

AB ve İsviçre arasında oluşturulan ortaklık ilişkisi geçici (ad hoc) olarak oluşturulan 27 ortak komite aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bahsekonu komiteler herhangi bir süre koşuluna tabi olmadan, sorun çözmeye veya fikir sunmaya yönelik olmadan çalışmaktadırlar. Birkaç istisna dışında yine AEA üyelerinden farklı olarak İsviçre ve AB arasında gerçekleştirilen anlaşmalar, AB mevzuatı değişikçe sürekli yenilenme ve yeni AB düzenlemelerini İsviçre'nin iç hukukuna aktarmayı zorunlu kılmamaktadır.⁵⁴

İsviçre, AB ile gerçekleştirdiği iki taraflı anlaşmalardan gayet memnunken, AB taraflar arasındaki ortaklık ilişkisine eleştirel yaklaşmaktadır. Hatta 2011 yılında üst düzey bir AB yetkilisi İsviçre modelinin “*bir model değil, bilakis bir hata*” olduğu yorumunda bulunmuştur. AB Bakanlar Konseyi, 2010 yılında yaptığı değerlendirmesinde İsviçre modelini karmaşık, yönetimi zor ve sınırlarına ulaşmış olarak değerlendirmiş ve İsviçre ile ortaklık ilişkisinde kurumsal bir değişiklik olmadığı sürece yeni ikili anlaşma yapmayacağını deklare etmiştir.⁵⁵

AEA'nın Genişlemesi (EEA Plus?)

AEA'nın EFTA bölümü 1995 yılından bu yana genişlememiştir ve sözkonusu dönemde hiçbir ülke resmi olarak üyelik için başvuruda bulunmamıştır. AB'nin tersine EFTA'ya üyelikte Kopenhag Kriterleri'ne benzer kriterler bulunmamaktadır.

⁵³ **Ibid.**

⁵⁴ EEA Review Committee, **op.cit.**, Şubat 2012, s.20.

⁵⁵ **Ibid.**, s.21.

AEA’nın genişlemesine ilişkin ilk öneriler, AB’nin beşinci genişlemesi öncesinde Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri’nin (MDAÜ) AB’ye nasıl entegre edilmesi gerektiği konusundaki tartışmalarla ilk kez gündeme gelmiştir. Sözkonusu dönemde İspanya’nın AB işlerinden Sorumlu Devlet Bakanı Carlos Westendorp, AEA’nın AB üyelik sürecinde bir geçiş dönemi düzenlemesi olarak kullanılabilmesi önerisinde bulunmuştur. Birçok MDAÜ AEA’ya katılıp-katılmama fikrini ele almış, içlerinden özellikle Slovenya AEA’ya üyeliği ile yakından ilgilendiğini belirtmiştir. Ancak ne var ki Norveç, AEA’nın MDAÜ’ye genişletilmesini istememiş ve sonuçta Slovenya’da AEA’ya katılmamıştır.⁵⁶

Her ne kadar günümüze kadar resmi olarak üye olmak için bir başvuruda bulunmamış olsalar da Andora, San Marino, Faeroe Adaları gibi küçük devletler, AB ile entegrasyonlarını daha da kuvvetlendirebilmek amacıyla kendi içlerinde EFTA ve AEA’ya katılım seçeneğini ele almışlardır. Bu bağlamda örneğin 2007 yılında Andorra tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada AEA’nın Andorra’nın AB’ye ortaklığında en iyi seçenek olduğu sonucuna varılmıştır.⁵⁷

2011 Şubat’ında San Marino’nun Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan bir raporda ülkenin AB ile ilişkisi sorgulanmış ve AEA’ya üyelik masaya yatırılmıştır.⁵⁸

2010 yılında Faroe Adaları Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan bir raporda ülkenin EFTA/AEA’ya üyeliği değerlendirilmiştir.⁵⁹

Şu an için Norveç küçük devletlerin AB’nin Tek Pazarı’na AEA/EFTA’ya üyelik yoluyla katılımına karşı çıkmaktadır.⁶⁰

2011 yılında Kuzey Afrika’da Arap Baharı adı altında devrimlerin gerçekleşmesi sonrasında Avrupa Komisyonu’nun genişlemeden sorumlu komisyon üyesi Stefan Füle AB’nin komşuluk politikası kapsamında güney komşularına (Fas,

⁵⁶ EEA Review Committee, **op.cit.**, Şubat 2012, s.28.

⁵⁷ Michael Emerson, “Andora and the European Union”, (07.12.2007), <http://www.ceps.eu/book/andorra-and-european-union>, (22.04.2013), s. 2.

⁵⁸ Secretariat of State for Foreign Affairs and Political Affairs of the Republic of San Marino, “Summary of the Final Report Prepared by the Technical Group for the Assessment of New Policies for the Integration with the European Union”, Şubat 2011, <http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CC8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.esteri.sm%2Fon-line%2Fen%2Fhome%2Fsan-marino-and-the-european-union%2Fdocumento1027990.html&ei=KsZ-UYTpEYiPtQab7ICwDg&usq=AFQjCNEDQS0ESoOdZyM0TIqih2yLckYVRA&sig2=O3Z-GfGp2f-6cO7JCVydjg&bvm=bv.45645796,d.Yms>, (22.04.2013), s.(7-8).

⁵⁹ Ministry of Foreign Affairs in the Faroes, “The Faroes and the EU: Possibilities and Challenges in a Future Relationship”, 2010, <http://www.mfa.fo/Files/Billeder/Uttanrikisradid/tekstir/ESfr%C3%A11grei%C3%B0ingEN%5B1%5D.pdf>, (22.04.2013), s.(53-55).

⁶⁰ EEA Review Committee, **op.cit.**, Şubat 2012 s.25.

Tunus, hatta İsrail) AEA aracılığıyla iç pazarına katılımı önermesi gerektiğini düşündüğünü ifade etmiştir.⁶¹

AEA'ya üye olabilmek için ya EFTA'ya yada AB'ye üye olmak gerekmektedir. Şu ana kadar EFTA Ülkeleri, EFTA'nın genişletilmesini istememişlerdir.

Sonuç ve Öneri

Türkiye-AB ilişkileri bugün için tıkanmıştır. Türkiye'nin tam üyelik başvurusu çerçevesinde 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılan müzakere süreci, bazı Avrupa liderlerinin yaklaşımları nedeniyle tamamen politize olmuş ve adeta durma noktasına gelmiştir. Henüz sadece 13 başlığın açılabilirdiği, doğası gereği açılıp kapatılan başlıkların yeniden açılabilme olasılığı bulunan müzakere sürecinin Türkiye için bahsekonu ülkelerin yaklaşımıyla sonsuza kadar ucunun açık olma ihtimali bulunmaktadır.

Diğer taraftan tam üyelik başvurusuna AB'nin Avrupa Tek Senedi sonrasında derinleşme süreci nedeniyle olumlu yanıt alamayan Türkiye, üyelik hedefini ortaklık ilişkisi kapsamında Ankara Anlaşması'nın 28. maddesi çerçevesinde gerçekleştirebileceği umuduyla AB ile 6 Mart 1995 tarihinde 1/95 sayılı OKK ile GB uygulamasına geçmiştir. Ancak ne var ki Ankara Anlaşması'nın son dönemi de diğer iki döneminden farklı olarak Türkiye'nin üyeliğinin gerçekleşme olanağının taraflar tarafından inceleneceğine yer verilen 28. madde hükmünün herhangi bir süre tayin edilmeden ucunun açık düzenlenmesi, AB'ye geniş takdir yetkisi tanınması nedeniyle Türkiye'nin GB uygulamasına geçerek makul bir süre içinde üye olabilmek hedefinin gerçekleşmesine de halen daha imkan tanımamıştır. Diğer taraftan sürecin uzaması ve bu süreçte Türkiye'nin üye olmadan dolayısıyla karar alma mekanizmalarında da yer almadan yürütmeye çalıştığı GB uygulaması, Türkiye'nin AB'nin ortak ticaret politikasına ve üçüncü ülkelerle akdettiği STA'lara uyum zorunluluğu, özellikle üçüncü ülkelerin AB ile bir STA imzalandıktan sonra mallarını Türkiye'ye gümrüksüz sokabilme imkanını elde etmeleri nedeniyle Türkiye ile de imzalama konusunda isteksiz olmaları yüzünden çıkmaza girmiş ve Türkiye-AB GB uygulamasının sorgulanmasına neden olmuştur.

Özen, Türkiye-AB GB uygulaması sonucunda Ankara Anlaşması'nın 28. madde hükmüne göre tam üyeliğinin son dönemde gerçekleşmemesi üzerine Türkiye'nin GB uygulamasından zarar görmesini engelleyebilmek için bir serbest ticaret anlaşmasına dönüştürülmesi önerisinde bulunmuştur.⁶² Benzer bir öneri, AB'nin ABD, Japonya, Kanada, Hindistan gibi önemli ülkelerle STA müzakereleri yürütme girişimi çerçevesinde Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan tarafından da gündeme getirilmiş ancak hem Türkiye'nin ekonomik ilişkilerine hem de tam üyelik hedefine zarar vereceği düşüncesiyle bazı çevreler tarafından çekince ile karşılanmıştır.

⁶¹ *Ibid.*, s.29.

⁶² Çınar Özen, *Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Süreci Üzerine Etkileri*, Ceylan Kitabevi, İzmir, 2002, s.147.

Ekonomik ilişkilerine Türkiye’nin özellikle belli başlı büyük ekonomiler olan Japonya, Kanada v.s ülkelerle Türkiye’nin AB ile GB uygulaması mı yoksa STA uygulaması ile mi devam etmesi gerektiği ayrı bir çalışma konusunu oluşturmakla birlikte kanaatimizce Türkiye’nin ortaklık ilişkisi çerçevesinde tesis ettiği GB uygulamasından çıkışın Türkiye’nin tam üyelik hedefine zarar vermeyeceği yönündedir. Türkiye, tam üyelik başvurusunu 1987 yılında ortaklık ilişkisinden münferit bir şekilde gerçekleştirmiş ve bu süreç çerçevesinde şu anda müzakere yürütmekte olan bir aday ülkedir. GB uygulamasını askıya alması, müzakere sürecinin de askıya alınmasına ilişkin AB’nin karar almasına da neden olamaz çünkü AB’ye halihazırda üye olan veya müzakere yürüten diğer aday ülkeler, gümrük birliği uygulayarak AB’ye üye olmamışlardır. Diğer taraftan Türk Hükümeti’nin GB’den zarar gördüğüne ilişkin sert söylemleri çerçevesinde Avrupa Komisyonu, Dünya Bankası’na Kasım 2012’de Türkiye-GB uygulamasının yeniden reform edilmesi, modernleştirilmesi yönünde bir çalışma tevdi etmiştir.⁶³ AB’nin Yeni Ticaret Stratejisi çerçevesinde GB’nin modernleştirilmesi kapsamında mevcut uygulamanın hizmetler, kamu alımları ve enerji sektörlerine genişletilmesi önerisinde bulunması muhtemeldir. AB’nin bu girişimi, kısa vadede Türkiye’nin GB uygulamasından zarar görmekte olduğu konuları müzakere edebilmesi için de bir fırsat teşkil etmekte ve mümkünse iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü asıl amaç, Türkiye’nin GB dahil mevcut kazanımları ile sıkıntısız bir şekilde AB ile ilişkilerini yürütebilmesi ve tam üye olmasıdır. Bu çerçevede AB’nin üçüncü ülkelerle STA gerçekleştirmesine ilişkin olarak bahsekonu ülkeleri Türkiye ile de bir STA imzalamasını sağlamak için Türkiye, ortak bir komite oluşturulması yönünde bir çağrıda bulunmuştur.⁶⁴ Türkiye’nin karar alma mekanizmalarında yer almadığı gerekçesiyle AB’nin bunu kabul etmemesi durumunda, kanaatimizce Türkiye-AB GB uygulamasının “*AB+Türkiye GB Alanı*”nda gerçekleştiğinden hareketle bir alt komite (*sub-committee*) oluşturulması, tarafların üçüncü ülke ile STA müzakerelerini paralel yürütmeleri ve şayet mümkünse üçüncü ülke ile de STA’nın aynı tarihte yürürlüğe girmesinin sağlanması, bunun gerçekleştirilememesi ve AB’nin üçüncü ülke ile STA müzakerelerini önce tamamlaması durumunda ise AB’nin “*standstill hükmü*” uyarınca üçüncü ülkenin Türkiye ile de bir STA imzalamasına kadar üçüncü ülke ile STA’yı imzalamadan beklemeye almasıdır. Diğer taraftan İKV’nin önerisi çerçevesinde AB’nin üçüncü ülke ile imzaladığı STA’ya kendisi ile üçüncü ülke arasında STA’nın yürürlüğe girmesinden belli bir süre sonra (*örneğin 90 gün*) Türkiye ile de müzakerelere başlaması gerektiği yönünde süre tahdidi düzenleyen bir hükm de derc edilebilecekse de ilk seçenek Türkiye açısından bahsekonu ülkenin AB ile imzaladığı STA çerçevesinde bu tür bir taahhütte bulunmasına rağmen yine de Türkiye ile bir STA imzalamaktan ileride imtina etmesini önlemesinin yanısıra Türkiye’nin pazara geç giren etkisi (*late commer effect*) olarak ifade edilen etkiden kurtulabilmesini de sağlayacak olması nedeniyle kanaatimizce daha iyi bir seçenek teşkil etmektedir. AB’nin gerek ortak komite gerekse alt komite gibi önerileri kabul etmemesi durumunda Türkiye’nin tüm iyi niyetli (*good*

⁶³ Avrupa Komisyonu, **Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu’na ve Konsey’e Sunulan Bildirim: Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2012-2013**, COM (2012) 600, (10.10.2012), s.8.

⁶⁴ Euractiv, “Türkiye, ABD’ye serbest ticaret müzakereleri için ortak komite önerecek”, (16.04.2013), <http://www.euractiv.com.tr/ticaret-ve-sanayi/article/turkiye-abdye-serbest-ticaret-muzakereleri-icin-ortak-komite-onerecek-027605>, (22.04.2013), s.1.

faith) girişimlerine rağmen üçüncü ülkenin Türkiye ile de bir STA imzalamayı kabul etmemesi sorunu, GB'nin yeniden müzakere edilerek bahsekonu üçüncü ülkenin Türkiye'ye AB üzerinden mallarını gümrüksüz geçiremeyeceği ve Türkiye'nin üçüncü ülkeye uygulamakta olduğu gümrük vergisi ve benzeri uygulamalarının devam edeceği yönünde AB'nin ortak ticaret politikasına uyum zorunluluğundan tam üye oluncaya kadar ki geçiş döneminde (*transition period*) istisna (*opt-out*) talep etmesiyle de aşılabilecektir. Bu durumda Türkiye bahsekonu üçüncü ülkede üretilen AB kökenli malların (*örneğin Volkswagen otomobil firmasının Meksika'da ürettiği parçaları*) AB üzerinden Türkiye'ye ticaret sapması yoluyla gümrüksüz girmesini önleyebilmek için belirleyeceği hassas ürünlerde menşe uygulaması yoluna da gidebilecektir.

Diğer taraftan yukarıda da vurguladığımız üzere sorunun asıl kaynağının Türkiye'nin tıkanan tam üyelik süreci ve AB'nin Türkiye'yi üye olarak alma yönündeki isteksizliğidir. Bunun üstesinden gelebilmek ve AB ile ilişkilerimizi GB'den bir üst entegrasyon seviyesine taşıyabilmek için Ekim 2009'da Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Eylül 2010'da AB Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış tarafından Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde bir aşama olarak Norveç Modeli'ni benimseyebileceği dile getirilmiştir.⁶⁵ Ancak ne var ki Türk kamuoyunda bazı çevreler bu öneriyi Türkiye'nin tam üyelik sürecine zarar vereceği veya imtiyazlı ortaklığa dönüşeceği düşüncesiyle çekince ile karşılamıştır.

AB'nin Türkiye'ye karşı isteksiz tutumu, AB'nin 2014-2020 yıllarını kapsayan "Çok Tarafli Finansal Çerçeve'yi (*Multiannual Financial Framework*)" Türkiye'nin de dahil olacağı bir Birlik hesabıyla tasarlamamış olması⁶⁶, Türkiye'den önce Batı Balkan Ülkeleri'nin üyeliğine öncelik vermesi gibi nedenlerle Türkiye'nin AB'ye tam üyelik hedefi için belki de bir 50 yıl daha beklemesi ihtimali bulunmaktadır. Bahsekonu nedenle kanaatimizce bu süreçte Türkiye'nin AB ile entegrasyonunu derinleştirmesi ve kendi sunacağı alternatif öneriler çerçevesinde AB'ye üyelik hedefini daha erken bir sürece taşınması gerektirir. Bu bağlamda AEA'nın bir üyesi olan ve 10 Temmuz 2009'da AB'ye üyelik başvurusunda bulunarak 27 Haziran 2011'de müzakerelere başlayan İzlanda örneğinin gösterdiği üzere AEA'ya üyelik, AB'ye tam üye olabilmeye bir engel teşkil etmemektedir. Türkiye'yi ister mevcut GB uygulamasına devam ettirerek veya AEA Anlaşması akdetmiş bir üye olarak tutarak üye olarak almama tamamen AB'nin takdirindedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin AB ile ilişkilerini bir üst entegrasyon aşamasına taşınması, Türkiye'nin üyelik hedeflerine hanel getirmeye bilakis katkıda bulunacaktır. Ancak önerimiz bunun yukarıda incelediğimiz ve karar alma mekanizmalarında söz hakkı tanımayan Norveç Modeli ile değil, AB platformlarında Türkiye'nin AB üyeliği konusunda sıklıkla dile getirilen diğer adaylardan farklı büyük bir ülke olması nedeniyle Türkiye'ye özgü bir model çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiği yönündedir. Türkiye, "*Genişletilmiş Gümrük*

⁶⁵ Euractiv, "Turkey Offers Referendum Gamble to Europe", (30.10.2010), <http://www.euractiv.com/enlargement/turkey-offers-referendum-gamble-news-498293>, (22.04.2013), s.1.

⁶⁶ Council of the European Union, "EU Multi Annual Financial Framework Negotiations", <http://www.consilium.europa.eu/special-reports/mff/summary-of-the-european-council-agreement>, (22.04.2013), s.1.

Birliği” önerisinden çok, artık net bir takvim süreci çerçevesinde tam üye olmayı hak etmektedir. Bu çerçevede Türkiye, AB’nin kendi entegrasyon modelinden yola çıkarak önce “ekonomik entegrasyonu” daha sonra “siyasi entegrasyonu” gerçekleştirmek suretiyle iki aşamada AB’ye üye olabilecektir. Hatırlanacağı üzere AB önce siyasal bir birlik oluşturma yoluyla yola çıkmış ancak bu hedefinin Avrupa Savunma Topluluğu ve Avrupa Siyasal Topluluğu girişimlerinin başarısız olması üzerine sözkonusu hedefine ekonomik entegrasyon temelinden başlamış ve zaman içinde entegrasyon hareketinin neo-fonksiyonist temelde yayılarak (*spill-over*) diğer alanlara da sirayet etmesini beklemiştir. Bu bağlamda AB’nin bugün ekonomik entegrasyon sürecinde gelmiş olduğu noktaya da aşama aşama geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. AT ülkeleri, kendi aralarında gümrük birliği uygulamasının 1968 yılında tamamlayarak yürürlüğe girmesine rağmen, Roma Antlaşması’nda öngörülen “ortak pazar (*common market*)” hedefinin gerçekleşmediğini fark etmeleri üzerine 1985 yılında dönemin Avrupa Komisyon Başkanı Jacques Delors’un girişimiyle “Beyaz Kitap”ı yayınlamış ve 1987 yılında Avrupa Tek Senedi’yle tarife dışı engellerin de ortadan kalktığı, tek bir piyasaya dayalı (*single market*) bir iç pazar (*internal market*) oluşturma hedefini yürürlüğe koymuşlardır. Diğer taraftan ekonomik entegrasyonda sağlanan başarı grafiğini parasal birlik, ortak dış ve güvenlik politikası gibi oluşumlarla siyasi platforma taşıyabilmek için AB startı 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması’yla vermiştir.

Bu bağlamda AB’nin kendi entegrasyon modelinden yola çıkarak ilk aşamada Türkiye ile AB arasında Türkiye’nin entegre olacağı alanlarda karar alma mekanizmalarında yer alacağı “*Tam Üyelik Hedefi İçeren Kapsamlı Ekonomik Entegrasyon Anlaşması*” akdedilerek ilk aşamanın örneğin 2020 yılına kadar tamamlanması, bu süre sonrasında üye devletlerin ayrı bir onay prosedürünü gerektirmeden *otomatik olarak* siyasi entegrasyon aşamasına geçilerek dışarıda bırakılan konuların da dahil edilmesiyle, beş yıl gibi bir süreçte “siyasi entegrasyon” sürecinin tamamlanmasıyla Türkiye’nin AB’ye 2025 yılında tam üye olması sağlanabilecektir.

İlk aşama olan “*Tam Üyelik Hedefi İçeren Kapsamlı Ekonomik Entegrasyon Anlaşması*” akdedilmeden önce kendi ulusal sivil toplum örgütlerimize ve üniversiteler gibi akademik çevrelere hangi sektörün AB’ne katılımdan ne yönde etkileneceğine dair kapsamlı “düzenleyici etki analizi (*regulatory impact assessment*)” yaptırılması ve bu çerçevede sözkonusu politikaların AB Müktesebatı’na kısa sürede uyarlanamamasından doğacak olumsuzlukları gidermek amacıyla Avrupa Birliği Hukuku çerçevesinde (*opt-out, derogation, exclusion, exemption v.s*) gerekli istisna ve geçiş sürelerinden faydalanılması çok büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede Tam Üyelik Hedefi İçeren Kapsamlı Ekonomik Entegrasyon Anlaşması’na ekonominin ulusal egemenlikle ilgili konuları (*vergi, para politikası, v.s*), ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilecek çevre politikası ve siyasi konularda yer alan politikalar (*dış politika v.s*) hariç, tüm politikaların (*enerjiden kamu alımlarına, eğitimden turizme v.s*) dahil edilmesi önerilmektedir. İlâveten, entegre olunacak başlıklarda Türkiye, AB Müktesebatı’na uyum çalışmalarını hızlandırmalı ve bu alanlardaki başlıklar belirlenen süre sonunda bir daha açılmamak üzere kapatılmalıdır.

Mart 2013'te Avro Bölgesi'nde %12.1, Yunanistan'da %27.2, İspanya'da %26.7 olarak açıklanan işsizlik oranları⁶⁷ ile karşılaştırıldığında 2012 yılında işsizlik oranını %9.2'ye indiren ve bugün için Dünya'da 17 inci Avrupa'da 6 ıncı büyük ekonomi olan Türkiye'nin⁶⁸ AB ile ilişkilerini daha derinleştirmesinden, göç dahil, endişe edilecek bir durum olmadığı gibi iş gücünün yüksekliği nedeniyle birçok alanda sermaye çıkışı gözlenen AB'ye Türkiye ekonomik alandaki entegrasyonun bir an önce tamamlanması ile başta MDAÜ ve kısa-orta vadede alınması planlanan Balkan Ülkeleri'ne doğrudan sermaye yatırımı yapabilecek güçte bir ülkedir. Bu açıdan örneğin enerji başlığının açılması ve Türkiye'nin AB'nin Balkan Ülkeleri'yle oluşturduğu Enerji Topluluğu Antlaşması'na (*Energy Community Treaty*) üye olması bile AB ile Türkiye arasında enerji alanında karşılıklı birçok yatırım imkanının önünün açılması fırsatını verecektir.

Bahsekonu öneri, tam üyelik hedefi içerdiği, hatta bunu ucu açık olan ortaklık ilişkisi ve katılım müzakerelerinden farklı olarak takvimlendirdiği, ekonomik entegrasyon aşamasından siyasi entegrasyon aşamasına da otomatik geçiş sağladığından “imtiyazlı ortaklık” riskini de ortadan kaldırmaktadır. Diğer taraftan siyasi entegrasyon aşamasına yükselmiş ve AB ile ilişkileri daha da yoğunlaşmış bir Türkiye'nin üyeliği konusunda liderlerin ve halkların çekinceleri de uygulama içinde birlikte yaşayarak giderilme fırsatı elde edilmiş olacaktır. Kanaatimizce Türkiye'nin AB üyeliği konusunda AB halklarının ve liderlerinin çekincelerini gidermek için ülkemizin verebileceği tek taviz, bu süreçte hâlâ AB karar alma süreçlerinde bir değişiklik olmaması durumunda, AB Bakanlar Konseyi'nde nüfus ve coğrafi kriterlere dayalı edineceği oy hakkı sayısını makul bir düzeyde (*örneğin Polonya'nın oy sayısı oranında*) kabul etmekten ibaret olacaktır. Türkiye'nin üyeliğinin herhangi bir ülkenin halkoylamasına sunulması sonucunda reddedilmesi durumunda bile Türkiye, Lizbon Antlaşması'nın onay sürecinde olduğu gibi belli bir süre bekleyebilecek hatta konjonktürün değişmesi durumunda reddedilen ülkede yeni bir referandum düzenlenebilecektir.

Sonuç olarak kanaatimizce Türkiye'nin AB üyeliği konusunda asıl zorluk tarihi, kültürel ve siyasi yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır. Bu da AB ile ilişkileri indirgeyerek değil, bilakis entegrasyonu daha da arttırarak ve doğru zamanı en doğru noktada bekleyerek aşılabılır. Unutulmamalıdır ki, aday ülkeler arasına alınmadığı 1997 Lüksemburg Zirvesi'nden aday ilan edildiği Helsinki Zirvesi'ne Türkiye'de ekonomik ve siyasi olarak büyük bir değişiklik yaşanmamıştır. Bu açıdan doğru nokta, dönemin siyasi iktidarının iç politikada kullanabilmesi amacıyla aceleyle alınmış ve üye olunmadan AB'nin değişen ticaret stratejisi çerçevesinde mevcut GB uygulamasını zarar görerek veya AB ile ilişkileri STA'ya indirgeyerek beklemek değil, GB Kararı'nın yeniden müzakere edilerek olumsuzlukların giderilmesine imkan tanıyacak, Türkiye'nin AB'ne üyelik sürecini bir üst seviyeye taşıyacak yeni bir anlaşma ile AB'ye iki aşamada tam üye olmaktır.

⁶⁷ Europa, “March 2013 Euro area unemployment rate at 12.1% EU27 at 10.9%”, (30.04.2013), http://europa.eu/rapid/press-release_STAT-13-70_en.htm, (10.05.2013), s.1

⁶⁸ Hüseyin Bağcı, “The Role of Turkey as a New Player in the G20 System”, 2011, http://www.kas.de/upload/dokumente/2011/10/G20_E-Book/chapter_15.pdf, (10.05.2013), s.1.

Kaynakça

Tuğrul Arat, “Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliği”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XLIV, No:1-4,1995.

Avrupa Komisyonu, **Komisyon Tarafından Avrupa Parlamentosu’na ve Konsey’e Sunulan Bildirim: Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2012-2013**, COM (2012) 600, (10.10.2012)

Hüseyin Bağcı, “The Role of Turkey as a New Player in the G20 System”, 2011, http://www.kas.de/upload/dokumente/2011/10/G20_E-Book/chapter_15.pdf, (10.05.2013)

Katinka Barysch, “Can Turkey and the UK learn from each other’s EU strategies”, (25.01.2013), http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2013/bulletin88_k_b_article3-6916.pdf, (22.04.1013)

David Buchan, “Outsiders on the Inside: Swiss and Norwegian Lessons for the UK”, (24.09.2012), http://www.cer.org.uk/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2012/buchan_swiss_norway_11oct12-6427.pdf, (22.04.2013)

C-8/74, *Procureur du Roi v. Dassonville* (1974) ECR 837.

C-266/81, *S.I.O.T. (Società Italiana per l’Oleodotto Transalpino) s.p.a. v. Ministero delle Finanze, Ministero della Marina Mercantile, Circostrizione doganale di Trieste, Ente autonomo del porto di Trieste*, (1983), ECR 1983.

C-228/06, *Mehmet Soysal and İbrahim Savatli v Bundesrepublik Deutschland*, (2009) ECR I-1031.

Council of the European Union, “EU Multiannual Financial Framework Negotiations”, <http://www.consilium.europa.eu/special-reports/mff/summary-of-the-european-council-agreement>, (22.04.2013)

Michael Emerson, “Andorra and the European Union”, (07.12.2007), <http://www.ceps.eu/book/andorra-and-european-union>, (22.04.2013)

Çağrı Erhan ve Tuğrul Arat, “AET’yle İlişkiler”, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası**, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Euractiv, “Çağlayan’dan AB’ye: Ya STA’lara Bizi de Ekleyin veya Gümrük Birliğinden Çıkalım”, (28.03.2013), <http://www.euractiv.com.tr/ticaret-ve-sanayi/article/caglayandan-abye-ya-stalara-bizi-de-ekleyin-ya-da-gumruk-birliginden-cikalim-027470>, (22.04.2013).

Euractiv, “AB ile Gümrük Birliği Yerine Serbest Ticaret Anlaşması Gündemde Değil”, (02.04.2013), <http://www.euractiv.com.tr/ticaret-ve-sanayi/article/ab-ile-gumruk-birligi-yerine-serbest-ticaret-anlasmasi-gundemde-degil-027502>, (22.04.2013)

Euractiv, “GB Yerine STA Türkiye'nin Kazanımlarını Tehlikeye Sokar”, (28.03.2013), <http://www.euractiv.com.tr/ticaret-ve-sanayi/article/gumruk-birligi-yerine-sta-turkiyenin-kazanimlarini-tehlikeye-sokar-027477>, (22.04.2013)

Euractiv, “ABD, AB ile Serbest Ticaret Müzakereleri için Görüş Almaya Başladı”, (02.04.2013), <http://www.euractiv.com.tr/ticaret-ve-sanayi/article/abd-ab-ile-serbest-ticaret-muzakereleri-icin-gorus-almaya-basladi-027504>, (22.04.2013)

Euractiv, “Türkiye, ABD'ye serbest ticaret müzakereleri için ortak komite önerecek”, (16.04.2013), <http://www.euractiv.com.tr/ticaret-ve-sanayi/article/turkiye-abdye-serbest-ticaret-muzakereleri-icin-ortak-komite-onerecek-027605>, (22.04.2013)

Euractiv, “Turkey Offers Referendum Gamble to Europe”, (30.10.2010), <http://www.euractiv.com/enlargement/turkey-offers-referendum-gamble-news-498293>, (22.04.2013)

Europa, “March 2013 Euro area unemployment rate at 12.1% EU27 at 10.9%”, (30.04.2013), http://europa.eu/rapid/press-release_STAT-13-70_en.htm, (10.05.2013)

European Commission, “Global Europe: competing in the world”, Ekim 2006, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/october/tradoc_130376.pdf, (22.04.2013).

European Commission, **Communication from the Commission Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth**, COM(2010) 2020, (03.03.2010). Bkz. <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>

European Commission, “EU Bilateral Trade with the World :Turkey”, (29.11.2012), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113456.pdf, (22.04.2013)

European Commission, “Turkey Trade Statistics”, (18.01.2013), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_111603.pdf, (22.04.2013)

European Commission, “FTA and Other Trade Negotiations”, (09.04.2013), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf, (22.04.2013)

European Economic Area (EEA) Review Committee, “Outside and Inside: Norway's agreements with the European Union”, (17.01.2012), http://www.regjeringen.no/pages/36798821/PDFS/NOU201220120002000EN_PDFS.pdf, (15.04.2013)

European Economic Area (EEA) Review Committee, “Official Norwegian Reports : Outside and Inside” , Şubat 2012, http://www.eu-norway.org/Global/SiteFolders/webeu/NOU2012_2_Chapter%2013.pdf, (22.04.2013)

İktisadi Kalkınma Vakfı (İKV), “Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri”, <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=tarihce&baslik=Tarihçe>, (22.04.2013).

Feridun Karakeçili, “15’nci Yılında Türkiye-AB İlişkileri ve Yaşanan Temel Sorunlar”, 2011, http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/31-15inci_yilinda_turkiye-ab_gumruk_birligi_yasanan_temel_sorunlar__subat_2011__2_.pdf, (22.04.2013)

Ministry of Foreign Affairs in the Faroes, “The Faroes and the EU: Possibilities and Challenges in a Future Relationship”, 2010, <http://www.mfa.fo/Files/Billeder/Uttanrikisradid/tekstir/ESfr%C3%A1grei%C3%B0ingEN%5B1%5D.pdf>, (22.04.2013)

Çınar Özen, **Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Süreci Üzerine Etkileri**, Ceylan Kitabevi, İzmir, 2002

Secratariat of State for Foreign Affairs and Political Affairs of the Republic of San Marino, “Summary of the Final Report Prepared by the Technical Group for the Assessment of New Policies for the Integration with the European Union”, Şubat 2011, <http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CC8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.esteri.sm%2Fon-line%2Fen%2Fhome%2Fsan-marino-and-the-european-union%2Fdocumento1027990.html&ei=KsZ-UYTpEYiPtQab7ICwDg&usg=AFQjCNEDQS0ESoOdZyM0TIquh2yLckYVRA&sig2=0Z3-GfGp2f-6cO7JCVydg&bvm=bv.45645796,d.Yms>, (22.04.2013)

Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori ve Politika Uygulama**, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2009.

Sübedey Togan, “The EU-Turkey Customs Union: A Model for Future Euro-Med Integration”, Mart 2012, <http://www.medpro-foresight.eu/system/files/MEDPRO%20TR%20No%209%20WP5%20Togan.pdf>, (22.04.2013)

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, “Türkiye ile Avrupa Topluluğu Arasında Bir Ortaklık Yaratan Antlaşma (Ankara Antlaşması)”, http://www.abgs.gov.tr/files/ardb/ankara_anlasmasi.pdf, (22.04.2013), (22.04.2013)

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, http://www.abgs.gov.tr/files/_files/Gumruk_Isbirligi/1-95.doc, (22.04.2013)

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, “1964-2000 Ortaklık Konseyi Kararları”, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/okk_tur.pdf, (22.04.2013)

Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, “Türkiye’nin Serbest Ticaret Anlaşmaları”, (05.06.2012), http://www.ekonomi.gov.tr/upload/FBA4A979-FF0E-32F0-FD96FFD20B32FB19/18_serbest_ticaret_anlasmalari.ppt, (22.04.2013)

Hayati Yazıcı “Turkey-EU Relations and the Customs Union: Expectations Versus the Reality”, **Turkish Policy**, Cilt 11, No 1, 2012.